Cijena Din 7·— *Poštarina plaćena u gotovu.*

IZRAZ

ČASOPIS ZA SVA KULTURNA PITANJA

UREĐUJE: JOSIP PAVIČIĆ

IZDAJE: HRVATSKA NAKLADA, ZAGREB

11

SADRZAJ:

GOD. I. PROSINAC 1939.

Prošli, 10., broj „IZRAZA" za studeni donio je:

Stjepan Kranjčević: Školski odgojno-obrazovni rad prema mišljenju braće Radića i Seljačke stranke — **Dr. Ljubomir Živković:** Freud i građansko društvo (povodom smrti osnivača psihoanalize) — **Dr. Ivo Lapenna:** Lingvistika i problem međunarodnog jezika — **Dr. Josip Vuković:** O ratnoj privredi — **August Cesarec:** SSSR i baltičke države — **Feljton** — **Vjesnik »Hrvatske naklade«** — **Književne bilješke** — **Likovni prilozi:** D. Ozmo; slika Sigmunda Freuda.

Ovaj broj ima 52 strane i stoji 7 dinara. »IZRAZ« JE NAJJEVTINIJI ČASOPIS U NAŠOJ ZEMLJI! Pretplatite se na »Izraz«! Godišnja pretplata je 60 din., polugodišnja 30 din., četvrtgodišnja 15 din. — BROJ ČEK. RAČ. 46.824.

IZRAZ

ČASOPIS ZA SVA KULTURNA PITANJA

BROJ 11. PROSINAC 1939. GOD. I.

ŠKOLSKI ODGOJNO-OBRAZOVNI RAD PREMA MIŠLJENJU BRAĆE RADIĆA I SELJAČKE STRANKE

II.

Izloživši tako misli osnivača seljačke stranke o zadaći i svrsi školskoga odgojno-obrazovnoga rada, prelazim na prikazivanje njihovoga mišljenja o tom, kako treba da se u školama postupa.

Već je spomenuto, da je Stjepan Radić bio protiv onoga, što je nazvao intelektualizmom, t. j. protiv sistema, koji traži samo što točnije ponavljanje naučenoga gradiva i ne osvrće se ni na što drugo. Taj sistem urodio je pravom utrkom, u kojoj od nekoliko paralelnih prvih razreda do osmoga stigne vrlo malen broj. Kako je talenata malo, služe se srednji i slabiji učenici svima mogućim sredstvima, da se p r o v u k u, pri čem nema traga kakvom z a j e d n i č k o m r a d u profesora i učenika. To je sistem, gdje se ne pazi na cijelu učenikovu dušu, nego samo na umne sposobnosti i to samo za reprodukciju. Taj sistem isključuje učenikov ponos i iskrenost, jer ponos se poistovjetuje s drzovitošću, a iskrenost s besramnošću.

Radi toga su odgovori učenika niz doskočica, šaputanja, prepisivanja i varanja. Posljedica svega toga jest površnost i nesustavnost i onoga nesretnoga znanja, za kojim današnja škola ide kao za jedinom svrhom, pa golema većina učenika izlazi iz srednje škole, pa i sa sveučilišta s nejasnim pojmovima o n a j v a ž n i j i m a p i t a n j i m a m i s l i, o n a j p o t r e b n i j i m a s t v a r i m a ž i v o t a.

Mjesto principa »školskoga napretka« u znanju treba istaći načelo školskoga napretka u radinosti i u poštenju. U školi bi

učenici trebali sve da nauče, jer ona mora biti velika umna radionica, u kojoj je učitelj poslovođa, a učenici njegovi pomagači.

Znanje ne treba istjerati, nego ga proširiti i učiniti temeljitijim, ali se ono mora podrediti poštenju i marljivosti.

Škola neka nastavlja posao roditeljski: da se mladež svestrano razvija. Dok toga ne bude, ostat će naše škole sjemenište slabih značajeva, prave tvornice kotača i kotačića za neprijateljska triumfatorska kola.

Škola je premalo slobodna, jer je prijašnje crkveno tutorstvo zamijenjeno skrbništvom političkih vlasti, koje učitelja pritištu i prosvjetu guše. Učitelju je u njegovom školskom radu različitim propisima i osnovama toliko skučena sloboda, da će mu se doskora propisivati, koliko puta smije u školi zakašljati.

Školski programi i nadzornici zapravo su samo kliješta za učitelje, a nisu vodiči i savjetnici. Izbor štiva, teme za zadaću, način klasifikacije i predavanja toliko stežu slobodu učiteljevu, da je on puki stroj, a ipak tek »kad učitelj može biti samostalan i raditi po svom iskustvu i savjesti, onda se vidi, koliko vrijedi«.

Učitelji se kore, globe i premještaju i radi slaboga školskoga napretka, a sve se upravo izmišlja, da se ubije njihova inicijativa, da budu poslušni činovnici i nesamostalni prosvjetitelji i odgojitelji.

Nova sloboda, koja ima biti trajnija i veća od nekadašnje — a prema njoj treba da je veća i odgovornost za moralni i umni napredak — mora imati tri čvrsta temelja: moral, visoko obrazovanje i siguran imovinski položaj učiteljev. Nad učiteljevim moralom treba da bdije javno mišljenje uopće i roditeljsko napose. Obrazovanje njegovo neka je visoko umno i široko praktično. Učiteljstvo treba da je najsavjesnije i najsvestranije obrazovani, ali onda i najbolje plaćeni stalež, u koliko se pravi učiteljski rad uopće može platiti.

Bez reda nema nauke — piše S. Radić u četvrtom poglavlju — a reda nema bez vjere u dobro i bez smisla za ljepotu. Naša inteligencija, osobito činovnička, tipičan je i upravo tragičan primjer nereda: ni za što nema ono vremena, ni za što novaca, ništa ne može i ni za što ne može dati inicijative. Čudna su — kaže — ta naša velika i mala gospoda: bez s v o g a vremena, bez s v o g a novca, bez s v o g a uvjerenja. To nije samo »nered«, to je moralno i materijalno rasulo. To se rasulo kao zaraza širi među obrtništvo, radništvo i seljaštvo. U

takvom rasulu prirodna je i neizbježiva misao, da je jedino spasonosna vojnička disciplina.

Prestajući vjerovati u dobro i ljubiti ljepotu ne može naše društvo imati smisla za red uopće. Red nije uzrok, početak, princip, nego posljedica, rezultat. Gdje god se s »redom« počinje, tamo se svršava s anarhijom ili nasiljem.

Strah pred drzovitom manjinom ima se iskorijeniti. Razredu — piše — treba govoriti, da su svi u glavnom dobri i uredni, a samo nekoji postanu na čas nemirni i tako zli, da se čini, kao da su pokvareni, pa svojom smjelošću mogu zastrašiti većinu. A to je najveća sramota i najveća pogibao na svijetu, da se poštena i mirna većina preplaši zlobne i drzovite manjine, t. j., da dobro samo i na čas uzmakne pred zlim.

Kako se sada mirno gleda i trpe pogreške, koje se čine male i neznatne, tako će se danas-sutra mirno gledati ili čak i pomagati nepoštenje, bezakonje i nasilje svojih drugova u službi. Kako se sada ne ufa braniti dobro u razredu, tako se ne će ufati braniti pravo u životu.

S. Radić je za odgoj u zajednici, pa kaže, da školska mladež mora odmah osjetiti, da ju njezin učitelj smatra jedinstvenom moralnom cjelinom, koja je solidarno odgovorna. Mladež mora znati osjećati, da učitelj na nju gleda kao n a b u d u ć e l j u d e i to na takve ljude, kojima je dužnost, da mnogo staro zlo odstrane i mnogu davnu pogrešku poprave.

Ali sam učitelj mora biti takav, da može služiti kao uzor svojim učenicima. Gdje profesor čitavim svojim javnim životom stoji uz bezakonje i nasilje, ne mogu iz škole izlaziti jaki značajevi, neustrašivi pioniri dobra i pravice, a ondje ne može u školi biti ni prave discipline, osnovane na uvjerenju.

Bez vjere u dobro i bez odvažnosti to dobro braniti, učitelj je nesposoban, da u mladeži probudi smisao za moralni red, koji se pokazuje redovitim i najsavjesnijim vršenjem svih svojih dužnosti.

Na mladež ne treba gledati s visine, ali joj ne treba ni laskati, nego dati razumjeti, da samo onoliko vrijedi, koliko se ozbiljno trsi i nastoji, da iz nje postanu potpuni ljudi. To nastojanje: biti pravim čovjekom, životna je misija svakoga od nas. Za nju radi se svaki dan i nema posla tako neznatna i kratkotrajna, koji ne bi p o t o m u, k a k o s e r a d i, odavao našu volju i spremnost, kanimo li biti ljudi ili ništarije.

Svako savjesno vršenje dužnosti korak je velikoj svrsi biti pravi čovjek, pa svaki i najneznatniji učenički posao postaje vrlo važan.

Male pogreške treba kažnjavati strogo, a velike blago. Škola se ne smije smatrati sitom, na kojemu se »pšenica prosijava od pljeve«, pa je najveća zabluda suvremene škole, što nastoji da se riješi zlih učenika, kao i nedarovitih. Najviše se treba starati za najzapušteniju djecu.

Ono, što se uči, vrijedi samo toliko, koliko čovjeka čini boljim i kreposnijim.

Prigovori Antuna Radića u pogledu načina rada u našima školama, osobito srednjim, svodi se u glavnom protiv mehaničkoga memoriranja bez samostalnoga zaključivanja i prosuđivanja i protiv pomanjkanja svake slobode.

Mehaničko pamćenje bez zaključivanja i prosuđivanja prikazuje A. Radić slikovito ovako: »Šalju čovjeka u tamnu sobu i uče ga, gdje je što, ali mu nikako ne dadu svijeće, ne dadu mu svijetla, da s a m vidi, da si sam posvijeti... Oni ne kažu: zašto je što i čemu je, nego samo: to i to jest. Ničemu ne kažu uzroka ni razloga.

Zato nije čudo, što ima ljudi, koji su svršili svih »dvanaest škola«, pa se ipak ni najmanje ne staraju, zašto je to i to tako, a ne onako — nego mirno gledaju i najveću krivicu, a i sami ju čine.

Nije čudno ni to, što đaci u školama rado ne uče... Jer cijeli taj školski nauk nije drugo, nego ovo: Vode te po tamnoj sobi, pa ti govore: tu je to, ovdje stoji ovo, tamo leži ono i t. d., a ti niti što vidiš, niti što znaš, čemu je to, samo pamti i pamti, da im uzmogneš kazati, kad te upitaju! — A nemojte misliti, da bi tako moralo biti, i da bez »muke nema nauke«. Nipošto! Znao se naći učitelj, koji nam je samo malo posvijetio, tako da smo i sami nešto vidjeli u toj strašnoj tami i mi smo gorjeli i bili bismo ga slušali gladni i žedni«. (»Dom«, V., 291.)

Škola ima učiti bez straha i zastrašivanja. U školi se previše ponavlja: »budi m i r a n, budi s t r p l j i v, budi p o s l u š a n, budi p o k o r a n, budi p o n i z a n... Mnogoga djeteta sve se to tako primi, ta vječna prodika o pokornosti i poniznosti, da zbilja od njega ne će biti ne samo junak, nego ni pravi čovjek: uvijek će ostati nekako strašljivo i sramežljivo — a sve je to dobilo u školi«.

Taj neslobodni duh naše srednje škole toliko je djelovao na samoga Antu Radića, te je jednom napisao: »Ja sam bio u školi dobar dijak, imao sam »dobru glavu«. Ali Bože dragi, kako sam odahnuo, kad sam svršio sve te škole, t. j., kad se više nisam trebao bojati učitelja i profesora! Ja sam postao

drugi čovjek i cijeli svijet mi je postao drugačiji. Još bi samo koji put sanjao, da sam u školi i sve bi drhtao, — a u jutro bih hvalio Bogu, što je sve to samo san, a ja u istinu slobodan. Uh, lijepo ti je to — biti slobodan!«

Što se tiče zastrašivanja i traženja potpune pokornosti u školi, o tom piše Stjepan Radić, da je »teško ili bolje, nemoguće uspravno hodati, kad se hrptenjača u djetinjstvu zgrbi«.

Što Ante Radić misli o odgoju u školama, vidi se iz ovih riječi: »Dosta se govori i piše, da škola mora i odgajati. Pod odgojem mnogi misle vječno moralisanje, a i nas u novije vrijeme misle, da moralno odgajaju, kad mladeži brane, da motri oko sebe i o tom misli. Tko hoće odgajati mladež, neka ju nauči razumijevati po malo svezu između života i škole. No zato treba ljudi, koji se ne boje zbilji života pogledati u lice«. (Djela, XVI., 48.)

Prikazujući engleske privatne pripravne zavode i njihov način rada pod naslovom »Novi odgoj« piše Ante Radić o tom, kako će mnogi učenik iz tih škola izići s manjkavim znanjem. »Ali u zamjenu za sve to (malo znanje) svi će izići iz škole znajući, što znače riječi pravda, neustrašivost, poštenje: oni su naučili govoriti istinu, osuđivati denuncijaciju, vladati sobom i drugima, a nada sve: preuzimati i nositi odgovornost. Bačeni poslije u život — oni će i dalje braniti uredbe svoje domovine s istim žarom, kako su branili uredbe svoje škole. Oni će se znati — većina — svuda p r o t i v i t i neustrašivo, odlučno i pošteno. To vam je engleski — schoolboy — đak posebno biće: na po dijete, na po čovjek. Koliko mu nedostaje intelektualnoga znanja — to je ipak nešto, ako ima pravo Didon: »Odgoj — to je umijeće emancipovati ljude«. (Djela, XVI., 56.)

*

Sada bi trebalo razložiti još samo to, kako su osnivači seljačke stranke mislili, da treba urediti naše školstvo, počevši od početne pučke ili narodne škole pa do sveučilišta, te kakvo uređenje školstva predviđa program seljačke stranke.

Već u »Domu« g. 1901. piše A. Radić, u članku »Pučka seoska škola«, da je potrebno, da »škola ne bude seljaku šteta i pokora: 1. da u svakom selu bude škola, 2. da toj »seoskoj školi« bude učitelj seljak, 3. da djeca dolaze u »seosku školu« samo zimi, 4. da svako dijete samo svake nedjelje odlazi od kuće i to u crkvu i k školanom učitelju u školu.

Taj je zahtjev unesen i u program, koji kaže: »1. Pučke ili male narodne škole imadu se tako udesiti, da ne budu na-

rodu na teret, a da ipak bude škola u svakom većem mjestu«. Obrazlaže to program na drugom mjestu ovako: »Pučke su škole danas narodu na teret zato, što se je svijet podijelio, pa roditelji privlače djecu k poslu od malih nogu. Istina je, to je neprilika, ali u školu se mora. Olakšati bi se dala stvar tako, da bi svako selo imalo svoju školu, u koju bi djeca dolazila većinom zimi, a učitelj bi bio koji upućeni seoski momak ili čovjek... Tako bi djeca išla u školu u radne dane, a u nedjelju školanomu učitelju, i to tri, ili četiri godine. Četvrtu ili petu godinu išla bi djeca u školu samo školanomu učitelju«.

»Škole moraju — kaže dalje program — biti narodne i praktične, ili strogo znanstvene. Narodna ili praktična mora biti osobito pučka škola, te se iz nje ima odstraniti sve, što je tuđinsko i nepotrebno, a za odraslu mladež treba po posebnom zakonu u svakoj općini urediti praktičnu pouku u seljačkom gospodarstvu. Gimnazije i druge više škole ne smiju biti, kako su danas, samo kao kakve fabrike za nevaljane činovnike, nego se mladež u njima ima učiti prije svega to, da zna, kako narod živi i što narodu treba, a mjesto mrtvih i tuđih jezika, latinskoga i grčkoga, ima se tu učiti češki i ruski, pa francuski i engleski. Visoka škola ili sveučilište ima se tako preurediti, da iz nje budu zbilja izlazili učenjaci. Mjesto današnjega sveučilišta, na kojemu mladež velikom većinom samo dangubi i upropašćuje najprije svoje roditelje, a kasnije cijeli narod, mjesto toga imadu se urediti posebne strukovne škole za poljodjelstvo, za obrt, za trgovinu i promet, za financije, za upravu, za sudstvo, za školstvo i za vojništvo, da svi državni službenici budu u svojoj struci valjano izučeni i da danas sutra zbilja budu narodu na korist, a ne samo na teret pa i napast«.

Iz ovoga se vidi, kakva treba da bude škola prema zahtjevima seljačke stranke. Ona mora biti narodna, puna narodnoga duha tako, da njezini gojenci postanu ne samo ljudi, koji će narodne potrebe razumjeti i za njih se brinuti, nego i pravi i čelični borci za dobro i pravdu, a nepomirljivi protivnici svake nepravde i krivice, ona mora učiti poštenju, odgajati karakterne ljude čvrstoga i nepokolebljivoga uvjerenja, dobre članove narodne cjeline, koji su uvijek spremni svoje časovite interese podrediti interesima zajednice, vrsni stručnjaci, koji mogu svojim poštenim radom zarađivati sebi koru kruha, a da ne budu ovisni samo o državnom namještenju. Škola, osobito početna na selu, ne smije biti narodu na smetnju, a ipak mora seljačkoj mladeži davati dovoljno znanja i etičkoga

shvaćanja. Srednja škola ne smije biti nepraktična, a čitavo vrijeme školovanja ne smije trajati predugo. Duh u školi treba da je slobodan, bez nepotrebne, osobito vojničke stege, koja ubija u čovjeku potrebu za slobodom, a sam rad u njoj mora pobuđivati što više volju i smisao za samoradom. Cijela škola neka je što bliže životu, jer će samo tako moći odgajati ljude, koji se znadu u svijetu snaći, koji znadu raditi i imaju razvijenu snažnu volju. Ukratko, škola treba da spremi čovjeka, koji će znati i htjeti boriti se i za sebe, za svoj lakši i bolji život, i za zajednicu, u kojoj živi, a sve poštenim svojim radom i stručnom svojom spremom.

Prema ovima zahtjevima izrađen je konačno i program od g. 1923., u kojemu se kaže:

»Škola i izvanškolska narodna prosvjeta općenita je stvar s v e g a n a r o d a, te cijela država ne samo što vodi glavnu brigu za narodnu prosvjetu, nego u potrebi nosi za nju i trošak.

Osnovna (prva ili pučka) škola imade s e l j a č k o o b i l j e ž j e i prva joj je svrha, da se postigne potpuna i trajna pismenost u narodu.

Gospodarska općina osniva u s v a k o m selu (zaselku, mjestu) javnu, opće pristupnu školu za pismenost djece i odraslih s besplatnim učilima za djecu, a sve troškove za to uz gospodarsku općinu nosi i županija i cijela država, prema posebnom zakonu o narodnoj pismenosti.

Opća narodna (pučka) škola ima po selima i po gradovima seljačko privredno i kulturno obilježje.

Poslije svršene opće narodne škole sva ženska i muška mladež priučava se najmanje dvije godine praktičnoj privredi svake vrsti, već prema shodnosti i mogućnosti, ali svagdje s opće prosvjetnom poukom i praktičnim učenjem ruskoga i njemačkoga jezika.

Ukidaju se sve današnje tako zvane srednje škole (gimnazije, realke, liceji), a mjesto njih se osnivaju narodne škole za opće obrazovanje, koje traju najdulje četiri godine, koje mogu polaziti i odrasli, a s kojima je uvijek spojeno i priučavanje praktičnomu radu bilo tečajem školske godine, bilo kroz produžene praznike, te u kojima nema ni današnjih ocjena, ni današnjih svjedodžaba, a u kojima se uči engleski.

Tko ne svrši pripravnih godišta za rad, ne može polaziti narodnu školu za opće obrazovanje.

Uz narodnu školu za opće obrazovanje opstoji čitav niz posebnih strukovnih škola (gospodarskih, obrtnih i trgovač-

kih), koje se polaze istodobno, a imadu opće obrazovne tečajeve, te usavršavaju u ruskom i njemačkom jeziku.

Iz narodne škole za opće obrazovanje prelazi se u stručne škole za inteligenciju kao: gospodarske, sudačke, učiteljske, veterinarske, ljekarničke, graditeljske, mjerničke. Ove škole traju najduže tri godine.

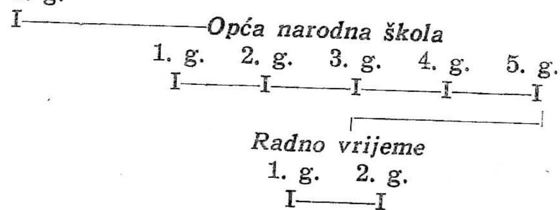
Današnje sveučilište kao tobožnja visoka škola ukida se i pretvara u čitav niz znanstvenih zavoda. Zadržavaju se fakulteti liječnički i tehnički, a osniva se profesorski za profesore škola za opće obrazovanje i strukovnih škola za inteligenciju.

Predavanja na profesorskom fakultetu pristupna su svakomu, a na sveučilišne znanstvene zavode može se upisati svatko, tko na prijamnom ispitu pokaže spremu za razumijevanje predavanja.

Organizacija izvanškolskih prosvjetnih uredaba uređuje se posebnim zakonom«.

Prema tomu bi cio naš školski sustav bio ovakav:

Škola za pismenost
1. g.
I——*Opća narodna škola*

I——I——I——I

Strukovne škole
1. g. 2. g. 3. g.
I——I——I

Strukov. škole za inteligenciju (stručnjake: gospodarske, sudačke, učiteljske, veterinarske, ljekarničke, graditeljske, mjerničke)
1. g. 2. g. 3. g.
I——I——I

Fakulteti (liječnički, tehnički, profesorski)

Znanstveni zavodi

Škola za pismenost trajala bi jednu godinu, opća narodna škola pet godina, a radno vrijeme (priučavanje praktičnoj privredi) dvije godine. Budući, da se u to vrijeme uči (opće pro-

svjetna pouka, praktično učenje ruskoga i njemačkoga jezika), traje osnovna ili početna škola zapravo osam godina. To je u toliko potrebnije, što seljačka djeca redovito i ne će polaziti još koju školu osim možda strukovnu gospodarsku na uzornom seljačkom gospodarstvu, kakva program predviđa.

Narodna škola za opće obrazovanje traje četiri godine, ali počinje zapravo već s dvije godine radnoga vremena, a kako je početna škola trajala 5, odnosno 6 godina, dobiva već odrasliju mladež, koja će bolje shvaćati i lakše samostalno raditi. Strukovne škole za i n t e l i g e n c i j u, kako ih naziva program, a mogli bismo reći z a s t r u č n j a k e, koje dolaze na mjesto današnjih fakulteta, traju samo tri godine tako, da mladić ili djevojka svršava škole i postaje činovnik ili stručnjak s navršenom 21. ili 22. godinom. Iz strukovnih škola za praktična zvanja izlazi se s navršenom 18. godinom.

To je u skladu s onim, što je Stjepan Radić pisao o predugom trajanju današnje škole. On piše, da je 12 škola najzlosretnija predrasuda. »Današnji školski sistem naš je gospodar, pače tiranin, mjesto da nam bude pomagač. Kad bi svi, koji odlučuju o zvanju svoje djece, vazda mislili na to, kako je naš život izvanredno kratak... ljuto bi požalili pogrešku, koju počinjaju puštajući nas, da u beskorisnom naporu enciklopedijskih ispita gubimo najljepše godine svoje mladosti... Ja bio najvolio, da za veliku većinu naše djece svako učenje prestane i pravi život za njih nastane s petnaestom godinom«.

Svih ispita u današnjem smislu ima nestati. Ante Radić je već g. 1902. u svomu »Domu« izvrgao ruglu današnje ispite i rekao, da »nema dobre i naravske stvari, koje ljudi ne bi mogli pokvariti i izopačiti... Tako vam je i ova stvar s ispitom. Ne mislim na to, što se gdješto ispit položi i »po prijateljstvu«, nego mislim na dvije mnogo veće stvari... Može li tko i pred kim položiti takav ispit, po kojemu bi se vidjelo, da će ovaj čovjek biti pravedan sudac?

Druga je stvar ovo: Nikakav ispit ne može nadomjestiti onoga, čega tko nema, a za službu treba... Nikakva svjedodžba ne može dati mladiću od 25 godina ono, što ima čovjek od 50 godina. Ne može mu dati onoga razuma, onoga mira, onoga dostojanstva, onoga — svega, što imadu samo stariji ljudi, a mladići nemaju, niti mogu imati.

Danas su osobiti prijatelji ispitu — Nijemci... A da svi ti ispiti nisu Bog zna kako potrebni, pa da se i bez njih može živjeti i to vrlo lijepo, to se vidi po slobodnoj Americi, gdje nitko nikoga ne pita za ispite«. (»Dom«, III., 171.)

Stjepan Radić pak piše u vezi s ispitima, pomoću kojih se dolazi do svjedodžaba i diploma, da bi se dokazalo, koliko se škola svršilo: »Treba pitati, što si u školi učio i naučio, a ne koliko si škola svršio«. Još bolje bi bilo pitati: što znadeš i što možeš s uspjehom raditi, pa bi prestala današnja jagma za svjedodžbama, koje omogućuju nesposobnim kruhoborcima ili ignorantima, da uza sve svoje potpuno neznanje i savršenu nesposobnost za bilo kakav produktivan posao, zapremaju mjesta u visokim činovničkim grupama. To bi bilo u skladu i logičan rezultat čitavoga školskoga sustava, kako su ga zamislili osnivači seljačke stranke i formulirali u njezinom programu.

Stjepan Kranjčević

Ivan Čaće: Crtež

KRAMPUS NA PERIFERIJI

ULOMAK IZ NEŠTAMPANOG ROMANA REPORTAŽE »TRI DANA ŽIVOTA«

2. prosinca.

Učitelj je došao ujutro u razred brzim korakom s arkom papira u ruci.

— Danas ćete ići po odijela, obuću i rublje, koje vam poklanja grad.

— Mi već znademo za to. Molim, hoćemo li dobiti svi, koji smo se zapisali?

— Pročitat ću sve, koji dobivaju.

Učitelj ih je sve pročitao, a onda se zagledao nešto u arak kao da ne vjeruje, kao da se čudi. Prevrće papir pa traži na drugoj strani. Čita još jednom imena i prezimena đaka. Diže se đak sav u krpama vezanim uzicom i veli nesretno:

— Mene niste čitali.

— Da, ti nisi zapisan! Čudi se učitelj. — Nisu te izabrali. Ne znam zašto.

Problijedio je đak u krpama i sjeo. On je toliko očekivao tu milostinju od grada! Radovao se da će ući u prave cipele, u prave dječačke hlače i da će se ogrnuti u cijeli, novi kaput s džepovima i s pucetima. Zato on sada ne može da vjeruje svojim ušima, ne može ni da misli. Tako mu je oko srca kao da je uboden. I kad god uzdahne, da mu se olakša bol, zadršću mu prsa i suze navru na oči. A kad se sprema plač, onda i nos nije u redu. Dječak u krpama nema maramice, pa je sada u stotinu muka. On bi ovako nesretan, osramoćen, nakazan, i bez maramice, najradije pobjegao nekuda u podrum, u mračni kut, i nikad ne bi odande izlazio.

On je svaki dan mislio tako slatke i zamamne misli: Dobit će odijelo, a prije nego što se u njega obuče, ošišat će ga gradski smetlar iz njihova dvorišta. Mati će uzeti sapuna, kao kad rublje pere za Božić, pa će ugrijati vode, razvezat će ga svega i pobacat će one krpe s njega u peć pa makar od njih zasmrdila cijela ulica. Onda će njega strpati u duboko korito za rublje i sapunat će ga, ribati u vrućoj vodi, da sve nečisti s njega, nestane. Onda će ga mati zamotati u plahtu i brisati ga. Sjećao se je on, je-

dnom ga je majka tako kupala. Kad ga bude brisala ispod pazuha i po tabanima, škakljat će ga to i on će se otimati materi i smijat će se, smijati! Poslije će ga pljesnuti po golom debelom mesu i rezat će mu nokte. A onda će on navlačiti nove čarape, hlače, cipele što se crno sjaju i škripaju. Kad se potpuno obuče, skočit će preko dvorišta do gospođe krojačice i stat će pred njezino veliko ogledalo. Vidjet će se u ogledalu da je on posve drukčiji.

Svega toga sada nestade. On će ostati isti onaj dječak u krpama vezanim uzicom.

— — — — — — — — — —

— — — — — — — — — —

Danas je teško raspoznati đake drugog ce razreda. Svi oni, koji su molili od grada odjeću, saznali su kod kuće da će danas dobivati odijela, pa su došli u školu upravo maskirani. Ona njihova bijedna odijela s njih svukoše majke, pa ih za današnji dan obukoše u posebna odijela i cipele. Navukoše na njih kaputiće, koje su nosili kad su bili pet godina stari, pa im sada rukavi sežu do lakata. Hlače na njima su sve šuplje od mnogo rupa ili su zakrpane, ali svakovrsnim šarenim krpama ženskih tkanina. Na neke đake navukoše mame velike očeve radničke kapute izlizane, poderane i masne od mašinskog ulja. Cipele im navukoše velike ili male, ali kroz sve vire palci van.

Tri četvrtine razreda je tužno, maskirano. Ona jedna četvrtina, koji ne moljahu od grada odjeću, obilazi oko ovih i ne može da se nadivi drugovima svojima, koje upravo teško raspoznavaju.

Imade ih oko deset, koji i nisu došli u razred. Skrivaju se u zahodu, u hodnicima i na dvorištu.

— Stide se vas — govore đaci. — Oni se tako samo danas oblače, da na gradu vide kako su poderani, jer se boje, ako dođu u malo boljem odijelu, da će ih vratiti nazad bez poklona.

— Mi ćemo ih dovući, da ih vidite!

4. prosinca.

Najnježnijem i najmiroljubivijem đaku drugog ce razbijen je danas nos na dvorištu. Nos je tako krvario, da je bila prava strahota gledati. Cijelo dvorište bilo je krvavo i jedva mu zaustaviše da dulje ne teče krv. Nos mu je razbio jedan đak iz starijeg razreda.

— Zašto? Pita učitelj.

— Nizašto. Tako iz čistog mira!

— Ma to nije moguće!

— Jest, tako je! Drugi đaci nas tuku gdjegod stignu . . .

— Zašto?

— Ljuti su na nas. Mrze nas. Rugaju nam se i govore da vas slušamo kao boga!

— Ismjehavaju nas što se naklonimo kad pozdravljamo.

— Rugaju nam se što se smješkamo.

— Zadirkuju nas, što se češljamo i podšišavamo.

— I zato, što čistimo odijelo.

— Što cipele svijetlamo i mažemo slaninom . . .

— Miluju nas, kad nas sretnu, po licu i govore nam da smo pucice. Da smo curice. Djevojčice. Da i nismo dečki.

— Zato što se ne tučemo!

— Da. Što se mi manje opiremo, oni nas sve više napadaju i tuku.

— Rugaju nam se da smo postali osapunani, namirisani, speglani, fini i učtivi, pa da smo postali gospodska djeca i da ne spadamo ovamo . . .

— Zato neka se iselimo od njih!

— Da odemo s vama dalje, gdje se ne ćemo s njima miješati!

— Kad idu pokraj našeg razreda izazivaju nas, rugaju nam se! . . .

— Klanjaju nam se do zemlje . . .

— Viču nam: »Ljubim ruke, slatke pucice!«

— Sve to ne bi smetalo, kad nas oni ne bi tako mrzili!

— Kad nas ne bi tako tukli!

— Da, zaista, to je vrlo nezgodno! Priznaje učitelj i duboko se zamisli.

5. prosinca.

Još imade u drugom ce razredu desetero đaka, koji nikako ne pristaju uz učitelja. Rade samo ono što upravo moraju i ne slušaju ga u svemu. Milo im je, da su se ona tridesetorica uvjerila o tom: Što su oni veći prijatelji s učiteljem, sve to više stradaju na hodnicima, dvorištu i na ulici.

Ova desetorica izrabiše tu finu zgodu, pa su druge đake stalno bunili protiv učitelja:

— Što ga više slušate, sve više batina dobivate! Sad neka vas vaš prijatelj brani!

6. prosinca.

Popodne se okupilo u dvorani oko tisuću djece. U prvim redovima do pozornice sjedile su »milostive«. Iza ovih su sjedile siromašnije gospođe. To su sve bile majke. Došle su uživati i promatrati, kako će im se djeca radovati darovima.

Tu nije bilo majki od većine djece. One ne mogu dolaziti, jer je radni dan, pa su u poslu. One ne mogu uživati i promatrati radost svoje djece. Zato su im došla sama djeca i tako su se tijesno nagurala u dvoranu, da nema zraka za disanje, pa već zijevkaju kao ribice na suhom. A onda svaki želi da bude što bliže pozornici, jer znadu već iz iskustva, da bi oni posljednji kod vrata mogli ostati i bez dara. Zato se uguravaju napred, čepaju se, laktaju i lijevo i desno. Grde se, psuju, čupaju za uši i kosu. Ruše jedan drugog, padaju. Prave gužvu i nered. Uzalud obilaze okolo podvornici i učitelji s blještavim žutim trskama! Ne mari masa da dobije i po glavi trskom! To su njihovi poljupci u životu i onako! Glavno je dovući se što bliže pozornici i biti siguran da ćeš dobiti vrećicu sa slatkišima. Pa makar srušio koga, pa makar pregazio koga!

Milostive se u prvim redovima tuže, da je zrak nepodnosiv. Podvornici otvaraju zračnjake na golemim prozorima.

One se još tuže i na to, da će ih masa djece odostrag suviše pritisnuti. Teškom mukom uspijevaju podvornici i učitelji probiti između mase djece i gospođa slobodan prolaz jedan metar širok.

Milostive su odahnule i pomilovale svoju djecu, koja se nisu gužvala u onoj masi, već su sjedila na krilu ili stajala uz majke.

Najednom oštro zazvoni električno zvonce. Ona jadna najgušća djeca, odostrag uz vrata, pokušala su još jednom doprijeti bliže napred, k pozornici. Masa se zatalasa i prednja djeca padoše preko slobodnog prostora na stolice gospođa. Vrisak se prolomi dvoranom. Učitelji i podvornici ščepaše za vrat nekoliko neošišanih i prljavih dječaka i izgurahu ih van za kaznu. Ovi se trgahu i otimahu, a suze im provalile potokom i viču:

— Nisam kriv! Nisam se gurao! Pustite me! Ostavite me!

Ostala masa djece se ustraši i prikuje o pod. Zvonce još jednom zazvoni.

— Pssst!... Pssst! Sikće se sa svih strana dvorane. Zastor na pozornici se rastvori. Najprije je došla jedna divna mala djevojčica obučena sva u svilu i sa svilenom vrpcom u kosi. Krasno se naklonila pokleknuv i raširiv opravicu, pa je zatim deklamirala. U deklamaciji je pozdravila »slatke majčice«, to jest milostive i zahvalila im je, što se za njih brinu i što će ih darivati. Kad je završila, opet se naklonila i poslala je poljubac rukom.

Milostive napred su razdragane. Plješću njegovanim rukama.

Masa djece odostrag ne plješće. Kad bi i htjeli, ne mogu, jer im je pretijesno. Oni još uvijek imadu pred očima svilenu djevojčicu i misle: O, bila je lijepa! Kao anđeo na slici. Samo da je imala krila. Zastor se sklopio i opet rasklopio.

Sada je došla druga djevojčica. Bila je blijeda, glatko počešljana i s velikim mudrim očima. Opravica na njoj bila je čista, ali priprosta, jeftina, platnena i šarena. Čarapice na nogama jeftine i žute. Cipelice proste, ali čiste i sjaju se. Jedna cipela zavezana crnom uzicom, a druga bijelom.

Ova djevojčica se lako naklonila i nije slala poljupce rukama. Nije gledala u milostive napred, već je uzdigla glavu i nekud u daljinu upravila svoj pogled i počela deklamirati. Kad je došla do one kitice u deklamaciji, gdje se treba zahvaliti milostivama što su im podarile toliko darova, ona se zagleda u njih. Zabljesnu je sjaj njihovih toaleta i pogleda po sebi, pa zastane, smete se i odvrnu glavu. Stid je obli crvenilom i ona u pod izgovori svoju zahvalu tiho i nesretno.

Zastor se spusti i nekoliko milostiva pljesnu mlako i bez oduševljenja. U cijeloj dvorani nasta velika šutnja, a masa djece odostrag ima poniknute glave.

Na pozornici zazvečaše lanci i djeca se prenuše. Pred zeleni zastor dotrča Krampus s bukom i zveketom lanaca. Lancima zveči i vilama mlati po zraku, a dugim

crvenim jezikom sikće. Na leđima mu je košara. U nju će, veli, strpati i odnijeti zločestu djecu.

— One odostrag nosite! Viču manja djeca napred.

Sad se naglo rastvori zastor i na sred pozornice stoji čovjek obučen u dobrog Nikolu. Električne sijalice ga rasvjetljuju i on se sav sjaji. Štap mu je pozlaćen, a bijela brada se ljeska. On stupi napred i uhvati vraga za uho, pa ga odvuče van.

— Ne dam ni jedno dijete odavle! Veli on. — Svi su dobri. Slušaju roditelje i učitelje i marljivo uče, pa će zato danas svi dobiti poklon od mene.

I sad je započelo darivanje. Nikola raširi jedan zastor na dnu pozornice. Iza njega bilo je brdo darova. Ciknuše djeca od iznenađenja kad ugledaše tolike igračke i vrećice sa slatkišima.

Nikola dijeli najprije igračke: lutke, male gramofone, male klavire, puške, tankove, topove, aeroplane, male telefone, automobile, tramvaje, lađice, romobile, saonice, skije i drugo.

Na svakoj igrački visi ceduljica i piše na njoj ime djeteta. Nikola na pozornici čita glasno imena istim glasom kao ljudi na dražbi ili na sajmu.

A ko dobiva igračke? Dobivaju ona djeca napred. A što će dobiti ona masa djece odostrag? Oni će dobiti svaki po vrećicu sa slatkišima što su ih milostive poklonile. Samo je sad pitanje, hoće li biti za sve. Njih je previše, a brdo s crvenim vrećicama nije preveliko. Zato nastade ponovno guranje. To je bilo milostivama previše neodgojeno i divlje, pa su uhvatile svoju djecu za ruke i odvele ih preko pozornice na druga vrata, pa onda kući.

Sad je masa sirotne djece slobodnija i jurnu napred. Padahu preko stolica. Razbijahu nosove. Plač na sve strane. Uzalud trske! Uzalud opomene! Pozvali su Krampusa u pomoć, no od njega su se plašile samo djevojčice, dok su mu dečki plazili jezik i pokazivali duge nosove.

Nered i prava anarhija zavlada oko pozornice. Nikola se dosjetio nečemu:

— Samo će oni dobiti dar, koji pokleknu pred pozornicom!

Učiniše djeca tako i sad se poče brže s dijeljenjem darova.

Zašuštaše vrećice sa slatkišima. Sladila su se djeca. Uzvikivala, mljackala ustima glasno uživajući. Neka djeca hvatahu Nikolinu ruku i ljube je. Krampus je bio redatelj. Grozio se vilama i navlačio dječake za uha i kosu.

Brdo s vrećicama na pozornici se potpuno smanjilo. Ne će biti za sve poklona. Žalost i strepnja obuzme djecu drugog ce razreda, koji poslušaše svog učitelja. On ih stalno nagovara da ne budu nasrtljivi i divlji. Da ne budu otimači. Da se drže reda. Pa i sada ga poslušaše i stisnuše se u kut sobe i makar su bili mali, pustiše one veće pred sebe. Oni se žrtvuju za volju učitelja, jer žele biti njegovi prijatelji, a ne će li oni danas možda ostati kratkih rukava zbog toga?!

Svi se razredi već izredaše. Ide drugi ce. Stjepan, ulični skitnica, kleči pred pozornicom. Zar ga neće Krampus probosti i odnijeti u pakao?! Ne će. Daje mu Nikola vrećicu, a on mu šalje vragoljasto poljubac rukom i namiguje mu.

Pred pozornicom kleknu novi red. Ivan, najvjerniji učiteljev saradnik, je drugi. Onaj prvi se pope na pozornicu. Nikola donje vrećicu i pruži mu je. Bila je slabo zavezana i prosuše se slatkiši: tri sićušna bombončića od čokolade, pet smokvica, jedna Adrija šnita po dinar, tri kržljave jabučice i dva pekarska kiflića. Kupi đačić pužući na koljenima, svoje slatkiše i trpa ih lakomo u džepove.

Sad se Ivan penje na pozornicu. Srce mu burno udara. Hvata Nikolinu ruku. Ljubi je i vidi da je jako dlakava, a na prstima su dugi crni nokti. Začudi se Ivan i pogleda Nikolu u oči. Ovaj mu šapnu:

— Nažalost, dijete, nema više ni jedne vrećice. Ivanu se zaljulja cijela pozornica. Vrisnu i provali u glasan plač. Žalost i stid ga hoće da ubiju. Skoči sa pozornice i vrišteći, u burnom plaču, pretrča dugu dvoranu i pobježe na ulicu. Nije htio među djecu, već skrenu u usku uličicu i sakri se iza jedne kućice. Tu se isplače i kad se umiri, pomisli na učitelja i reče u sebi: On je kriv! Da sam se gurao laktovima, da sam udarao pesnicama, došao bih prije napred i dobio bih slatkiša. Ne ću ga više slušati. Ne volim ga više. On nije moj prijatelj!

20. prosinca

Oko jedanaest sati dopodne risao je drugi ce u risanke božićno drvce s mnogo sjajnih kuglica, svjećica, bonbona, jabuka i drugih slatkiša. Tako će ga barem imati nacrtanog, jer ga u kući nemaju nikada! Božićna drvca stoje po dvadeset dinara, a nakiti i preko stotinu dinara. To oni ne mogu imati, nego samo bogata djeca. Oni će imati na Božić samo obijeljenu sobu s opranim daskama poda. Imat će i drva. Soba će biti topla. Majka će kuhati kokoš, i cijela soba će mirisati od juhe. Kad se kokoš skuha, onda će kuhano meso jesti s krumpirom i crvenim slatkim umakom. Poslije toga će jesti orehnjaču punu oraha, koji će stajati preko dvadeset dinara! Tata i mama će piti vina, i tako će siti u toploj sobi svi drijemati.

— — — — — — — — —

22. prosinca

Podvornik je donio oglasnu knjigu. Učitelj je đacima pročitao oglas. Božićni praznici traju osamnaest dana. Upravitelj škole želi učenicima, njihovim roditeljima i učiteljima sretne i vesele božićne praznike.

Mato Lovrak

NOVI TALIJANSKI PRIJEVOD »EVGENIJA ONJEGINA«

Ettore lo Gatto, poznati slavista i prevodilac ruske literature na talijanski, preveo je po drugi put Puškinovog »Evgenija Onjegina«. Dok je prvi put profesor lo Gatto dao »Onjegina« prozom, preveo ga je sada stihovima. Prema kritikama on je tu zadaću riješio sjajno.

(Tako rade narodi čiji su jezici mnogo dalji od ruskoga no što je naš, hrvatski. Kod nas je, pak, jedan gospodin javno napisao da nama danas nije potrebno prevođenje Puškinovih djela).

Knjiga je izdana po uzoru na izdanje »Akademija« koje je izišlo u Moskvi 1933. i ukrašeno je kao i to mnogobrojnim ilustracijama N. Kuzmina.

PET SEKUNDA

Prvih godina iza rata znala me je mati kadgod zapitati:

»Ti valjda nisi ubio tamo kojeg... čovjeka?«

Sjećam se, da me je prvi put zaskočila tim pitanjem nekoliko dana nakon mog povratka iz bolnice. Rat je onda već bio davno završen. Riječi su joj tekle sporo, prigušeno, iz njih je izbijala teška neizvjesnost, koja joj je sigurno već mjesecima ležala na svijesti. Vidim joj oči — one vrebaju na svaki moj trzaj, u njima je prepast i nada: »Valjda nisi, ufam se, da nisi... Reci mi istinu, pravu istinu...«

Znao sam čitati u tim očima... Rat nije mogao izmijeniti njezino poimanje vrijednosti čovječjeg života. I kad sam se nasmijao i odgovorio: »Ne boj se, nisam« — u njezino lice vrati se mir, samo su joj usnice i dalje podrhtavale.

Svejedno me je ponekad opet znala zapitati isto, a ja sam joj uvijek jednako odgovarao. A ipak to nije bila istina, makar da joj nisam lagao. Jednom je bio prošao kroz moj život jedan čas, mnogo kraći od običnog časa: trajao je svega pet sekunda... U prvoj sekundi blijesak u svijesti, shvaćanje... Druga sekunda: bacam se na zemlju uzimajući pušku na oko; zatim dvije sekunde gađanja — i u petoj sekundi puška je odapela. Netko je na drugoj strani ostao ležati probijene lubanje...

Kažem — nisam lagao. Tih pet sekunda bilo je za dugo vremena iščezlo iz mog sjećanja, posvema, kao da je zbrisano. Sigurno zbog toga, što sam se i ja malo kasnije srušio nastrijeljen, a već druge noći postao »razlomak« zapavši tako u vrtlog novih, strašnih zbivanja, koja su preplavila sva moja prijašnja sjećanja.

Prvi put sjetio sam se tih sekunda kojih osam godina iza rata. Bilo je to na Badnjak, izjutra. Izišavši iz kuće u vrt opazim susjeda, koji je u dvorištu čistio pušku. Puščana cijev bila je okrenuta prema meni i micala se amo-tamo.

»Dobro jutro!« pozdravi me on. »Danas je Badnjak, bit će pucanja«...

...Pokopani doživljaj bio je iznenada probuđen iz dugog letargičnog sna i stao se upijati u svijest tražeći

neodoljivo, da bude proživljen, intenzivno proživljen. Posrtao sam na štakama po uskoj vrtnoj stazi, otsutan duhom, koji je odbjegao više od osam godina unazad, u one sekunde — — —

... Dvije raštrkane gomile vojnika, koje su iskočile iz zaklona i potrčale jedna prema drugoj pucajući, iznenada zastanu, kao da ih je zadržala nevidljiva ruka. Dijeli ih samo niska, široka uvala, ali ljudi s ove i s one strane instinktivno osjećaju, da je uvala propast za onu gomilu, koja prva utrči u nju. Ona druga ostat će onda na uzvisini... »Naprijed! Naprijed!« riču zapovjednici. I tamo prijeko čuju se zapovijedi, ali uzalud, nijedna gomila ne će da siđe prva. Na obje strane ljudi se vrte na mjestu, kriče mahnito i pucaju bez cilja preda se, pogođeni padaju... Lica su iscerena, usta širom otvorena i na njima pjena... »Naprijed! Naprijed!« — ljudi se okreću nazad, kao da će pobjeći, no odmah zastaju i opet se vrte na mjestu pucajući preda se...

I ja se propinjem, a iz grla mi izlaze kričavi, neartikulirani glasovi. Htio bih pobjeći natrag, nekud u zaklon, ali sam posrćem na sve strane i pucam nasumce... Netko je kraj mene ljosnuo o zemlju. A tamo prijeko kao da vidim jedno oko, samo jedno — i osjećaj bliske, neodređene opasnosti prostruji mi kroz tijelo. Opet je kraj mene netko pao... i opet ono oko, razrogačeno, sasvim nisko pri zemlji. Iznova me prolazi jeza... Tik uz mene ruši se čovjek. Ogrebe me u padu puškom. Nešto, što je jedva čujno siknulo zrakom, prošlo je kroza nj ne zaustavivši se.

Osjećaj opasnosti ohladi mi krv. Leđa mi se saviju kao zvijeri pred skok — više se ne propinjem i ne kričim, misli iznenada rade bistro, hladno... a pogled mi vreba na ono oko pri zemlji. Tu je!...

Opet se ruši prostrijeljeno tijelo... A prijeko, jedva pedeset koraka daleko, leži čovjek iza grumena zemlje, koji mu zaklanja glavu. Puška mu je položena na grumen — vidim samo vojničku kapu, pritisnutu uz pušku. Cijev zijeva prema meni, sad je iz nje suknuo plamičak i dim. Krkljanje i težak pad kraj mene — a tamo, iznad grumena, žari se razrogačeno oko na iscerenom licu. Zemlja je već iznova zakrila glavu, puščana cijev na njoj miče se amo-tamo, kao da traži nov cilj. Možda će se ovoga puta zaustaviti na meni...

I sad — prva sekunda: blijesak u svijesti, shvaćanje... Unaokolo se gužvaju obezumljeni ljudi, padaju na lice i na leđa, vrte se na mjestu, pjena im je na ustima... Strava im je oduzela vid i sluh pa pucaju nasumce... A tamo leži jedan, jedini, koji ne osjeća užas smrti. Svijest mu je ostala hladna, ima sigurno oko i mirnu ruku — onaj grumen zemlje nije mu zaklon, nego naslon za pušku. Kad god sijevne iz nje plamičak, on digne glavu: jedno oko je razrogačeno, a drugim žmiri, kao da još uvijek gađa. I onda sablasna grimasa na jednookom licu: smijeh — ovdje se srušio jedan čovjek zabivši lice u zemlju.

Cijev na grumenu miče se svejednako... Nisam li ja sada na redu!... Druga, treća i četvrta sekunda: bacam se na zemlju uzimajući pušku na oko. Nisam bio osobit strijelac, no s onim ledenim mirom u sebi i strahovitom voljom, da pogodim, nije bilo moguće promašiti.

Nišanim... Mržnja na onog čovjeka upravlja mojom rukom. Ne ću promašiti...

Peta sekunda: njegova cijev miče se još jedva vidljivo, odmah će se iz nje izviti lak dim. Povučem obarač — ja sam bio brži. Jesam li promašio!...

Grumen — vlažna ilovača — ostao je nepomičan kao i prije, niti je iz njega što štrcnulo, niti se odrunilo. A onda se puška s njega omakne na zemlju. Čovjek je i dalje mirno ležao, ali glava s razrogačenim okom nije se više podigla.

Slijedećeg trena već sam posrtao u gomili, kričeći mahnito i pucajući nasumce. A malo kasnije sve se izmijenilo: iza naših leđa pojavila se nova gomila u trku — pojačanje. Ona se sruši među nas kao lavina, povuče nas neodoljivo sa sobom u uvalu i iznese na drugu stranu...

Josip Pavičić

SPALJIVANJE KNJIGA U DANSKOJ

Reakcionarna danska štampa od nekog vremena vodi hajku protiv poznatog starog književnika Martina Andersena Nexö-a zbog njegovog držanja prema Finskoj. Kao posljedica te hajke došlo je ovih dana u mjestu Sorö do javnog spaljivanja svih djela ovoga danskog pisca. Građanska štampa pozdravlja sa zadovoljstvom ovo »kulturno« djelo danske reakcije.

ENGLESKA I NJEMAČKA NA JUGOISTOKU

Jugoistočni dio Evrope, u užem smislu Balkan i Turska, oduvijek je bio teren, na kojem su se sukobljavali interesi različitih velikih sila. Geopolitički položaj tog dijela Evrope, koji stoji na putu od Zapada na Istok, privlačio je i privlači velike sile. U devetnaestom stoljeću postao je Balkan osobito važan za Englesku, kojoj je sa sjevera zaprijetio prodorom ruski carski imperijalizam sa parolom vjerskog i nacionalnog oslobođenja balkanskih naroda od turskog ropstva. Dok je Engleska kroz stoljeća osiguravala sebi morske putove i ogromno kolonijalno carstvo, nije se puno obazirala na siromašne i zapuštene balkanske zemlje. Ali čim se je pojavio ruski imperijalizam sa svojim stoljetnim težnjama za Carigradom i Bosporom, Engleska je postepeno počela mijenjati svoju politiku. Prvo njeno direktno veće uplitanje na Balkanu bila je pomoć Grcima, kad su se oslobađali od Turaka. No čim je Turskoj zaprijetila opasnost od Rusije, Engleska je uzela Tursku u obranu i sprječavala nacionalno oslobođenje ostalih balkanskih naroda, videći da iza njih stoji Rusija i njene težnje. Čuveno »istočno pitanje« svodilo se je sa strane Engleske na održavanje Turske, tog »bolesnika na Bosporu«, kao protuteže ruskom imperijalizmu. Protiv ruskog imperijalizma bio je vođen i krimski rat, kojim je Rusija satjerana u Crno More. Protiv carske Rusije održan je berlinski kongres i kao daljnja protuteža ruskom imperijalizmu dopušten je prodor Austro-Ugarske na Balkan, koja je 1878. dobila dozvolu da okupira Bosnu. Engleska je u to doba imala već velike političke interese na Balkanu. Ali kao što nije predvidjela mnoge druge stvari, koje joj je poslije priredila pod Bismarckom ujedinjena i ojačana Njemačka sa svojim mladim imperijalizmom, tako nije predvidjela, da je okupacijom Bosne omogućila budući njemački prodor preko Balkana na Istok, poznati njemački »Drang nach Osten«, omogućila Nijemcima dovođenje njemačkih dinastija u neke balkanske zemlje i povezivanje tih zemalja s njemačkim težnjama. Na taj način Engleska se je riješila donekle utjecaja Rusije, ali je sebi naprtila znatno veću brigu — organizovaniju i spremniju Njemačku.

Engleska politika na Balkanu i bliskom Istoku vođena je na način i na temelju iskustava, koje su Englezi imali na Dalekom Istoku, Indiji i drugim svojim pohodima. Glavna karakteristika te engleske politike bila je da izvojuje kapitulacije, koje su Englezima davale povlašteni položaj u tim zemljama, zatim podržavanje i finansiranje onih grupa i pojedinaca, koji nisu bili gluhi na zveckanje kese Johna Bulla. Imajući već u rukama bogate kolonije, koje su nosile ogromne prihode, Englezi nisu puno držali do trgovine s Jugoistokom, pa se nisu nikad trudili da pojačaju privredne veze i osiguraju sebi nove položaje u privredi tih zemalja. Engleska nastojanja svodila su se na iskorištavanje nekih važnijih rudnika na temelju jeftine radne snage, koja, razumije se, nije mogla biti potrošač kvalitetne engleske robe. Polukolonijalni položaj tih zemalja prikrivan je od vremena na vrijeme sa strane Engleske i njene partnerice Francuske finansijskom »pomoći« u obliku zajmova s visokom kamatnom stopom. Takova je politika naskoro postala jasna svim tim zemljama, pa i samoj sultanskoj Turskoj, kojoj nije bilo potrebno dugo vremena da preskoči iz engleskog u njemački tabor.

U Turskoj su Nijemci naišli na plodno tlo. Pritisnuta od engleskih kapitulacija i iskorištavana za sve moguće engleske interese, Turska je ubrzo dopustila Njemačkoj, da se približi strateški vrlo važnoj prastaroj dolini Eufrata i Tigrisa, koji se izlijeva u Perzijski zaljev. Tako je došlo do Bagdadske željeznice i tako se Turska u Svjetskom ratu našla na strani centralnih sila. Taj njemački put bio je i put Aleksandra Velikog, kad je išao na Indiju.

No istim tim putem kanila je ići i carska Rusija, koja je još od Petra Velikog sanjala o Bosporu, a svoje imperijalističke namjere pokrivala parolom, da na Aja-Sofiji u Carigradu treba ponovo zasijati krst umjesto polumjeseca.

Engleska je brzo uvidjela da bi prepuštanjem Turske u punu vlast Njemačke, znatno oslabila svoje pozicije na istočnom Mediteranu, jer bi joj bili ugroženi putevi u »biser imperije«, Indiju. Pitanje Bospora i Dardanela postalo je ponovo važno upravo kao i za vrijeme krimskog rata, samo s tom razlikom, da je tada na vratima Bospora stajala Njemačka umjesto Rusije i da time nije bila ugrožena samo Engleska nego i Rusija. Historijska je zasluga njemačkog imperijalizma, kako je dobro rekao ekonomski pisac E. Varga, da je pomirio i protiv sebe ujedinio engleski i carsko-ruski imperijalizam. Obrisi sukoba bili su tada sasvim jasni. Snage su bile raspoređene,

spremne i povezane i čekala se je samo iskra, da se sve pretvori u plamen. Bio je dovoljan hitac u Sarajevu, da ono što je spremano godinama naglo izbije. Otpočeo je prvi svjetski rat sa svrhom, da se suzbije Kaiserova Njemačka i njeni prodori preko Balkana na Bliski Istok.

Rezultat svjetskog rata bio je za Englesku i njenu politiku na Jugoistoku s jedne strane povoljan, jer je nestalo jake Njemačke, a s druge strane vrlo nezgodan, jer je nestalo i carske Rusije, s kojom se je uvijek moglo razgovarati i sporazumjevati o Balkanu i drugim pitanjima. Umjesto te države, koja od japanskog rata nije imala svoje prave politike, došla je sasvim nova država s jasnom politikom, pa je Engleska odmah postala svjesna opasnosti za svoju prevlast. Intervencionistička politika doživjela je krah uslijed snažnog otpora nove države. Nije preostalo ništa drugo, nego pomiriti se s činjenicama.

Nestanak jake Njemačke podsjetio je Englesku, tu staru podržavateljicu ravnoteže u Evropi, da bi ojačana Francuska, koja je s državama nasljednicama Austro-Ugarske stvorila »vječne« saveze, mogla postati prejaka za englesko shvaćanje ravnoteže. Odatle je došla engleska popustljivost i simpatije prema weimarskoj Njemačkoj i finansijsko pomaganje u obliku angažiranja u njemačkoj industriji i zajmovima, pod izgovorom da se olakša plaćanje reparacija. Taj put vodio je direktno do nacional-socijalizma, a da su to engleski nadležni krugovi znali, najbolji je dokaz činjenica, da su se još u Münchenu nadali da su na pravom putu! Osim toga taj odnos simpatije spram Njemačke omogućio je daljnje prodiranje na Jugoistok, gdje Engleska i dalje nije bila privredno zainteresirana.

Poslije rata pojavio se je na Jugoistoku i Srednjoj Evropi jedan novi faktor: Italija. Ohrabrena uspjehom protiv stare Turske još g. 1911 u Tripolisu, pokušavala je ta za onda nova velika sila, da se što bolje plasira, pa je učešćem u Svjetskom ratu na strani saveznika unatoč tomu, što je bila vezana trojnim paktom s Njemačkom i Austro-Ugarskom, uspjela popraviti svoje do tada labave položaje na Balkanu. Austro-Ugarska je bila glavna smetnja talijanskom prodiranju na Balkan, pa je nestanak te države omogućio djelomično ostvarenje talijanskih težnja. Engleska je na to gledala kao na neku vrstu nužnog zla, jer je to bila cijena Italije za stupanje u rat, a s druge

strane računala na to, da bi joj Italija na Balkanu mogla trebati kao protuteža budućoj ojačanoj Njemačkoj, koja bi bez sumnje krenula opet starim putem.

U takovoj novoj situaciji poslije rata politika Engleske nije se ništa promijenila. Prestalo se je, istina, s metodama kapitulacija i povelo više računa o osjetljivosti balkanskih naroda, ali je još uvijek glavno sredstvo za sticanje pozicija bilo davanje zajmova i otvaranje važnijih rudnika, dok je trgovački promet bio zapušten i prepušten slučaju. Engleska roba bila je preskupa za siromašne agrarne zemlje, a sirovine tih zemalja nisu bile prijeko potrebne, jer ih je Engleska imala dosta u svojim kolonijama.

Dok je Engleska zajmovima i parama održavala svoje položaje, Njemačka nije mogla tako postupati, jer novaca nije bilo. Reparacije i ostale posljedice rata učinili su svoje. Poslijeratna Njemačka bila je sve do 1933. pod uticajem teških engleskih kapitalista. Olako prepuštanje vlasti nacional-socijalistima izvršeno je iz razloga, što su dotadašnji nesposobni upravljači Njemačke doveli zemlju u takovo stanje, da je postojala opasnost revolucije. Konzervativna Engleska imala je puno razloga, da između dva zla za sebe bira manje. Tako je izabran nacional-socijalizam, kao buduće oružje protiv Sovjetske Unije. Engleska popustljivost spram novih vlastodržaca bila bi sasvim nerazumljiva, kad engleski vladajući krugovi ne bi pravili kombinacije s nacističkim režimom. No naskoro se je pokazalo da je taj režim prilično neposlušno dijete, koje svoju volju provodi bez obzira na sve druge. Nacionalsocijalisti, podržavani u svojim nadama, da će dobiti na raspolaganje Istok i Jugoistok Evrope, da odigraju barikadu spram Sovjetskog Saveza, nisu tako energično tražili povratak kolonija, jer su dobro znali, da te kolonije ne mogu biti ništa drugo, nego samo djelomični izvor nekih vrsta sirovina, a nikako potrošači njemačke industrije. Ubrzo su i nacionalsocijalisti uvidjeli, da bi i rat sa Sovjetskom Unijom mogao biti od teških posljedica iz više raznih razloga, a glavni je raspoloženje u Njemačkoj i spremnost Sovjetske Unije da se brani. Umjesto prodora u toliko željenu Ukrajinu ostao je prodor na agrarni i rudarski Jugoistok i taj je bio metodički pripreman, kako to samo Nijemci umiju bez obzira služe li Kaiseru ili Führeru. Ostavljena bez ikakovih kolonija, bez dovoljno sirovina za svoju snažnu industriju i bez dovoljno hrane za mnogobrojno pučanstvo, Njemačka se je trudila, da iznađe nove metode prodiranja u susjedne jugoistočne zemlje. Metode su bile dvojake: političke i

privredne. Austrija i Čehoslovačka bile su likvidirane po prvoj metodi uz prešutni pristanak i blagoslov Engleske i Francuske, a istodobno dok se je radilo na tom, vršen je privredni prodor u zemlje Jugoistoka u užem smislu. Kad je političko osvajanje bilo završeno, Njemačku je na daljnje privredne prodiranje natjerala još više činjenica, da je priključila isto tako gladnu Austriju, koja je do tada živjela od kontigenata Francuske i Engleske, pa zatim Sudete, koji su pod markom »Made in Czechoslovakia« pravili dobre poslove u Americi i konačno Češko-Slovačku, koja je živjela od svoje trgovine. Sve te zemlje našle su se preko noći u Velikom Reichu bez svojih starih oslonaca u inozemstvu.

Ti dogadjaji imali su za Jugoistok velike posljedice, koje sa strane Njemačke nipošto nisu bile slučajne. Desilo se je to, da je Njemačka na taj način zaigrala još veću ulogu u trgovini tih zemalja, jer su postotci učešća u prometu postali zbroj učešća Njemačke, Austrije i Češke, a umjesto pregovora na tri strane bilo je za te zemlje dovoljno čekati, šta će reći Berlin. To što je Berlin prije sprovodio u svojoj privrednoj politici i što je tražio i traži, dade se svesti na ovo: Jugoistok je prirodna dopuna Njemačkoj kao imperija Engleskoj, kao Centralna Amerika Sjedinjenim državama, kao kolonije Francuskoj, pa bi svako mješanje tih drugih značilo pokušaj poremećaja »prirodnih odnosa«.

Njemačka je imala birati: Tražiti vraćanje kolonija u većem opsegu nego što ih je prije imala, prodirati na Istok ili pojačati izvoz fabrikata i uvoz sirovina na sve strane gdje je to moguće. Po liniji najmanjeg otpora odabrala je privredno prodiranje monopoliziranjem tržišta pojedinih zemalja. Kako su joj tržišta tuđih kolonija bila zatvorena, tržišta Južne Amerike donekle onemogućena devizom »Amerika Amerićanima«, tržište Sjeverne Amerike vrlo ograničeno uslijed bojkota, tržište Sovjetskog Saveza smanjeno na minimum od dolaska nacionalsocijalista na vlast, nije preostalo ništa drugo nego pobrati mrvice, koje su ostale na Jugoistoku.

Njemački plan o tom bio je za engleske pojmove neshvatljiv i posve nov: Nemajući ni zlata ni deviza, uveli su moderni oblik trampe-clearing, koji se svodio na izmjenu robe. No ni to nije bilo toliko novo, koliko za Engleze nevjerovatna metoda, da se agrarni proizvodi zemalja Jugoistoka plaćaju za 50% i više iznad svjetskog pariteta, a fabrikati Njemačke izvoze uz sistem državnih premija i prisile, zapravo dumpinga, daleko

ispod uobičajenih cijena na zapadu Evrope. Time su se zemlje Jugoistoka našle doslovce u zagrljaju Njemačke, jer je bila isključena svaka konkurencija. Taj novi sistem trgovanja prijetio je, da će od ekonomske dovesti čitav Jugoistok do političke zavisnosti, iako je vrlo ljubezno naglašavano, da se radi samo o »prirodnoj zajednici naroda«, u kojoj će svi zadržati »apsolutnu nezavisnost«. Izvršila bi se jedino »podjela rada« na tom »velikom privrednom prostoru«, koji se od poznate Mitteleurope nenadano htio proširiti do Perzijskog zaljeva. S njemačke strane najenergičnije su demantirane vijesti, da se tu radi o imperijalističkim ciljevima, nego je protumačeno, da je sve to običan trgovački posao bez skrivenih misli o političkim osvajanjima i da je zapravo životni interes svih zemalja i naroda Jugoistoka, da vezivanjem za njemačka tržišta povise svoj životni standard. O tom je govorio ministar Daré, iznoseći da je životni standard seljaka Jugoslavije i Mađarske daleko viši nego robova i kulija po kolonijama, pa da je u vezi s tim potrebno, da Njemačka plaća više cijene za agrarne proizvode Jugoistoka.

Na te i slične glasove nije nitko na Jugoistoku odgovorio zato, što je bio uvjeren da je sve to baš tako, ali se je u takozvanim »privrednim krugovima« brzo shvatilo, da od takove »razmjene dobara« može biti velike koristi za džepove izvoznika. Činjenica da je Njemačka plaćala za 50% iznad svjetskih cijena, pa da je na primjer uvozila pšenicu po 10 funti, iako je iz Južne Amerike mogla dobiti bolju za 7 funti centu, ne znači, da je koristi od tog vidio seljak-proizvađač, koji je prodavao pšenicu odmah po žetvi (kod nas Prizadu), nego znači velike zarade ovlaštenih izvoznika. Tako je bilo i s drugim proizvodima.

Pored plana, da se na taj način opskrbi namirnicama, Njemačka je radila na tom, da iskoristi rudnike, koji nisu bili u rukama Engleza i Francuza. Namjera je bila, da se za uspostavu tih rudnika pošalju uređaji i mašine, koji bi se platili izvozom rudače ili bi se, kao na primjer kod nas uređaji Jugočelika, platili ogromnim klirinškim saldom, nastalim od forsiranog izvoza u Njemačku.

Kako je sve to sa strane Njemačke sistematski rađeno, vidi se najbolje iz rezultata, koje pokazuju statistike i posljednji događaji prije izbijanja rata. Učešće Njemačke u izvozu Bugarske g. 1938 bilo je 67% cjelokupnog bugarskog izvoza, a 61% cjelokupnog uvoza. Učešće velike proširene Njemačke u

trgovini Jugoslavije bilo je g. 1938 48,89% u izvozu i 50,05% u uvozu. Iste te cifre za Tursku glasile su godine 1938 za izvoz 58,74% i 47,92% za uvoz, dok se je engleska trgovina s Turskom nalazila na trećem mjestu iza Italije sa 7,35% učešća u turskom izvozu i svega 1,90% u uvozu! Slične procente imala je Engleska u trgovini s drugim balkanskim zemljama, a uspjela ih poboljšati istom prije izbijanja rata forsiranjem trgovine iz političkih razloga.

Vrlo je zanimljivo, šta su o svemu tome mislili njemački službeni krugovi. Bit tih mišljenja je u ovome: Njemački narod okupljen u Velikom Rajhu nije dobio ništa na prostoru, nego je sad još više bez prostora. Logičan zaključak iz toga jeste: Ili pokušati izvoziti, pa od tog živjeti ili ratom proširiti »životni prostor«. Nastojanja za proširenjem životnog prostora urodila su ogromnim razvitkom ratne industrije, zaposlenjem nezaposlenih radnika i povećanjem potrošnje životnih namirnica kao posljedicom uključenja nezaposlenih u ratnu privredu. Sve je to Hitler u jednom govoru formulirao ovako: »Mi moramo izvoziti, da bismo mogli kupovati životne namirnice. Ali pošto su za izvoz potrebne sirovine, mi moramo još više izvoziti, da bismo te sirovine osigurali našoj privredi«.

Iz svega što je Njemačka radila da osigura sebi potrebne namirnice i sirovine, vidi se da je začarani krug nacionalsocijalističke autarhijske privrede bio prilično zatvoren i da pravog izlaza nije bilo, jer je Engleska odgovarala na svoj način metodama, koje karakteriziraju taj najsavršeniji kapitalistički aparat takozvanog liberalnog smjera. Sve je s engleske strane obavljeno s potrebnom učtivošću i dovoljnom diplomatskom vještinom. Moglo bi se reći, da su se predstavnici teškog engleskog kapitala odnosili isprva spram njemačkih nastojanja kao roditelji spram djece, koju smatraju neposlušnom, ali se nadaju, da će ispravnom odgojnom metodom i bez batina navesti djecu na pravi put. Osim tog Engleskoj su stajala na raspoloženju ogromna sredstva. Ono što se godinama nije nikako davalo balkanskim zemljama, počelo se je pred neposrednom ratnom opasnošću dijeliti šakom i kapom. Neke od tih zemalja našle su se odjednom pod kišom engleskih funti, a engleska trgovina rapidno je popravljala svoje položaje. Engleska protuakcija sprovađana je s ništa manje upornosti i vještine. Bilo je očito da su balkanske zemlje postale važno vrelo sirovina za Njemačku za slučaj rata, pa se je Engleska metodički dala na posao. Ta djelatnost bila je neobično velika. Englezi su poznati kao ljudi, koji se teško odlučuju da mijenjaju svoje ustaljene i iskušane

metode. U protuakcijama i pariranju Njemačkoj, posegli su ponovo za svojim starim sredstvom. Kad su jednom ustanovili kud vodi njihovo neinteresovanje za Jugoistok, odnosno prepuštanje tih zemalja Njemačkoj, u koju se više nisu mogli pouzdati, otpočela je kampanja, kojoj finansijski slaba Njemačka nije bila dorasla.

Još u lipnju 1938, dakle prije Münchena, stvoren je u Londonu odbor ministara, u kojem je sjedio i predstavnik Foreign Office-a. Taj odbor imao je svrhu, da se ispitaju praktične mogućnosti prodiranja na Jugoistok, što je nazvano »privrednim pomaganjem«. No to nije ništa smetalo Chamberlaina, da u jesen 1938 iza Münchena, sasvim lojalno izjavi, kako smatra da Njemačka na Jugoistoku treba zauzeti onaj položaj, koji joj pripada, a to je dominantno mjesto. To su Nijemci objeručke prihvatili i pohvalili svog starog prijatelja iz Münchena, iako nije bilo sasvim jasno, što znači ono »pripada«. Kako je Engleska shvatila taj udio Njemačke vidi se iz jednoglasne odluke parlamenta u prosincu iste godine, kad je povišen takozvani garantni fond na 25 mil. funti. Svrha je tog fonda da engleskim izvoznicima, koji su do tad bili rukovođeni samo profitom, pa se nisu obazirali na siromašni Jugoistok, znajući da tu nema zarade kraj njemačkog dumpinga, engleska država garantira za trgovačke poslove na Jugoistoku bez obzira na trgovačke principe, a iz političkih razloga. Podsekretar u ministarstvu trgovine Hudson, a i sam ministar Stanley, govorili su o tom sasvim otvoreno i napali »novu njemačku tehniku« izvoza, izjavljujući, da ne mogu dopustiti monopoliziranje Balkana od strane jedne sile. Očito je da su se bojali, da bi Njemačka poslije uspjeha na Balkanu, počela isto tako raditi i tamo, gdje su engleski interesi znatno veći nego na Balkanu. Karakteristična je bila izjava Hudsona, da jedna slobodna engleska tvrtka, trgujući na Balkanu, ima protiv sebe čitav totalitarni sistem Njemačke. Iz tog se jasno vidi, da su Englezi svijesni toga, kako stari engleski princip slobodne utakmice ne vrijedi ništa u borbi s dirigiranom njemačkom privredom. To mišljenje očitovalo se je najviše u izjavi Hudsona, da će Nijemce tući njihovim vlastitim metodama, jer da Engleska za tako nešto ima više pozadine.

Treba naročito naglasiti, da je Engleska za cijele te kampanje pokušavala riješiti spor i na drugi način. Hudson je istom prilikom, kad se je prijetio, pozivao i na pametan sporazum za podijelu tržišta. Još u ožujku 1939 boravila je u Njemačkoj jedna engleska privredna delegacija a dr. Schacht i dr. Wohltat

stalno su putovali u London na razgovore i pregovore. Engleska se je još uvijek nadala da će, zatežući zajedno s Francuskom pregovore sa Sovjetskom Unijom, uspjeti da preplaši Njemačku trojnim sporazumom i svojim privrednim protuakcijama na Jugoistoku, pa da će konačno njemačku bujicu kanalizirati na Istok. Obećanja o podijeli tržišta i interesnih sfera data su za to, što se je mislilo, da će Njemačka i sama uvidjeti, da je bolji mršavi mir nego neizvjesni rat s Engleskom i Francuskom. No sve to Englesku nije smetalo da dvoličnu ulogu odigra do kraja. U svojim privrednim protuakcijama Engleska je imala neizmjerno više mogućnosti. Ukupan engleski uvoz iznosio je oko 1000 milijuna funti, a ni jedna država Jugoistoka ne izvozi više od 8 do 9 milijuna funti godišnje. Vidi se da bi Engleska bez naročitih napora mogla apsorbirati veliki dio ili štaviše sav izvoz pojedinih zemalja. Da su se Englezi u tom pravcu trudili, pokazuju statistike. Dok je od g. 1929 do 1935 trgovina Jugoslavije s Engleskom bila pasivna za okruglo jednu i pol milijarde dinara, od 1935 do 1938 bila je aktivna za 194 milijuna, pa je u godini 1938 Engleska došla na drugo mjesto odmah iza Njemačke.

Engleska metoda bila je vrlo jednostavna: kontigente žita i druge vrste robe, određene za Njemačku uz klirinški način plaćanja, kupovala je Engleska za devize, koje su toliko potrebne agrarnim zemljama. Tako su 1938 kupili u Rumunjskoj gotovo čitavu žetvu žita. »Perfidni Albion«, kako Nijemci često nazivaju Englesku, temeljito je iskorištavao svoje prednosti. Imajući na raspoloženju zlata i deviza, Engleska je kupovala žito iz sasvim političkih razloga. Na taj način postignute su četiri stvari: Njemačka nije dobivala žito u potrebnim količinama, jugoistočne zemlje izbavljane su ovisnosti od Njemačke, mogle su Engleskoj plaćati dugove i, konačno, Engleska je sama sebi stvarala potrebne rezerve žita za slučaj rata.

No ništa manje vješta i »perfidna« nije bila ni politika zajmova i kredita, koji su bili tako primamljivi za vladajuće krugove jugoistočnih zemalja. U tom pogledu upravo je klasičan primjer Turske. Ta zemlja postala je najveći anglofob zahvaljujući engleskoj pomoći Grcima, pa se je u svojoj politici oslanjala na Sovjetsku Uniju, u kojoj je našla saveznika. Poznato je da je Sovjetska Unija finansirala prvi turski petogodišnji plan za industrijalizaciju Turske i da su veze sa Sovjetskim Savezom bile u svemu korektne. Turska parola glasila je u svoje vrijeme ovako: Boreći se protiv Grka, borimo se protiv

Engleza. No ta velika mržnja odjednom je počela prestajati. Turska je naglo jačala i preuzimala u svoje ruke tursku državnu industriju osnovanu uz pomoć Sovjetske Unije. U tom poslu trebala je pomoć Engleske, koja je to jedva dočekala. Mržnja protiv Engleske prestala je gotovo sasvim, kad se je Engleska, radi opasnosti sukoba na Sredozemnom moru, počela bojati silaska sovjetske flote kroz Dardanele, pa je ugovorom u Montreux-u dozvolila Turskoj, da ponovo utvrdi taj tjesnac, za što joj je tada morala i platiti! I zadnji tragovi mržnje nestali su g. 1938, kad je Engleska, stojeći pred novom ojačanom Njemačkom i njenim prodorima na Balkan, ponovo zatresla kesom i predočila nekim državnicima, da još uvijek vrijedi ona stara poslovica Filipa Makedonskog, kako magarac natovaren zlatom preskače i najviše gradske bedeme!

Prvi posao engleskog odbora ministara bio je zajam Turskoj u iznosu od 16 milijuna funti, s tim da se za 10 milijuna pošalje mašina za industriju i rudnike, koje će osnivati i voditi Englezi i naplatiti se rudačama, a za 6 milijuna da Turska kupi oružja u Engleskoj. Turski ministar predsjednik Dželal Bajar izjavio je tom prilikom, da je Turska »na golu riječ i svoj potpis dobila 16 milijuna« i da je to samo početak. Za Tursku se je onda govorilo, da je u sretnom položaju, da može birati prijatelje. Izabrala je Englesku, pa je specijalni izaslanik Rajha von Papen ostao kratkih rukava. Hudsonova prijetnja, da će se boriti primjenom njemačkih metoda, bila je ostvarena: Englezi su otvorili rudnike u Turskoj i na veliko preuzimaju u svoje ruke tursku trgovinu. Njemačka je na to pokušala parirati zajmom Turskoj od 150 mil. maraka u robi, ali je već sve bilo prekasno. Engleska je čvršće sjedila u Ankari, a to se je kasnije vidjelo i po zaključenju francusko-englesko-turskog pakta, kojim je Turska, manje ili više otvoreno, stala na stranu saveznika u času, kad su ovi već bili u ratu s Njemačkom. Engleska je tu svoju akciju u Turskoj provodila otvoreno za svoje interese žandara na Bosporu i Dardanelima. Pitanje je samo, da li će Turska biti bolji žandar u tom dijelu svijeta, nego što je Japan bio svojedobno u Mandžuriji i sad u Kini.

Konzekventna engleska privredna politika bila je nadopunjena i političkim akcijama. Poljska, Rumunjska, Turska i Grčka dobile su neposredno pred izbijanje rata jednostrane garancije Engleske. Zaokruživanje Njemačke bilo je uglavnom dovršeno, pa je rat mogao otpočeti. Njemački začarani krug iz kojeg nije bilo izlaza, bio je na taj način prilično zatvoren. Od

alternativa izvoz ili osvajanje, umiranje od gladi ili časnije umiranje na bojnom polju, Njemačkoj nije preostalo ništa drugo nego da pređe u akciju. Nacionalsocijalisti pravili su, izgleda, pogrješan račun da će Engleska prepustiti Poljsku bez rata sudbini kao što je to učinila s Češko-Slovačkom, pogotovo kad se Njemačka na taj način terenski približuje Sovjetskoj Uniji. Što se je Engleza ticalo, mogla je propasti i Poljska, kad to ne bi neobično ojačalo Njemačku i omogućilo joj, da se poslije baci na Zapad ili preko Balkana na Istok, da na taj način zada prve udarce engleskoj imperiji. Poljska je bila vrlo zgodna prilika, da se ratu dade humani karakter i da se prikaže kao jedini izlaz i spas od njemačkih napadačkih namjera. Na primjeru Kine i Španije vidjelo se je, da prodori u te zemlje nisu bili povod za Engleze, da otpočnu rat, jer su našli puteva, da unatoč otvorenoj akciji Njemačke, Italije i Japana osiguraju svoje interese u napadnutim zemljama i bez rata. Napad Njemačke na Poljsku poslužio je kao vrlo zgodan povod za otpočinjanje rata, koji je po svojim osnovnim problemima direktan nastavak prošlog. Otvorene prijetnje Hudsona, da će Engleska upotrebiti izvanredne mjere bez primjera u engleskoj povijesti, dobile su konkretan oblik baš u objavi rata Njemačkoj, iako rat nije baš bez primjera u engleskoj povijesti!

Iz načina vođenja rata i svega, čim se Njemačka i Engleska služe u međusobnim napadima, vidi se da se vodi ogorčena borba za prevlast. Jedan veliki dio uzroka za sukob odigravao se je i odigravat će se na Jugoistoku, koji je iz mnogo razloga osobito važan za obje zaraćene strane. Engleska uporno nastavlja akciju da i ostale zemlje Jugoistoka dovede u sličan položaj kao Tursku i time ojača sebe, a oteža Njemačkoj redovnu opskrbu životnim namirnicama i sirovinama.

Tako su i mali narodi, koji stoje izvan ovog današnjeg rata poprište ekonomskog rata zaračenih država.

Milinko Mitraković

IZ FRANCUSKE

Od 196 knjiga naklade »Editions Sociales« zabranjeno je 67 djela. Među zaplijenjenim djelima nalazi se znanstveno djelo francuskog biologa Marcela Prenanta »Biologija i Marksizam« i romani »Uzorana ledina« od Šolohova, »Židovi bez novaca« od M. Golda, »Mati« od Gorkog i »Željezna peta« od J. Londona.

Talijanska emigracija u Francuskoj izdavala je razne antifašističke novine. Sad su sve te novine zabranjene. Od talijanskih novina u Francuskoj izlazi sada samo fašistički list »Nuova Italia«.

ANKARSKI PAKT

Sva dvadesetgodišnja poratna, tj. sada već samo međuratna historija Evrope, kretala se dobrim dijelom u znaku likvidacije spora, koji je na njenom jugoistoku, poimence u crnomorskim oblastima i na Balkanu, bio kroz barem podrug vijeka uzrokom stalnih ratova, a sastojao se u suparničkoj borbi ruskoga i turskoga carstva za prevlast na Crnom Moru i Balkanu, odnosno i za vlast nad Carigradom, Bosporom i Dardanelama. Nova sovjetska vlast se s ne jednom deklaracijom odrekla stare carske imperijalističke politike, kako svuda, tako i na Balkanu, pa je s time za Tursku, (koja je međutim 1923 također postala republikom) otpao razlog za daljnje strahovanje, da bi zbog Rusije mogla izgubiti Carigrad i vlast nad Dardanelskim tjesnacem. To, pa upravo i izravna pomoć, koju je moralno i materijalno, u novcu i oružju, Sovjetska Rusija — još i sama pravo ne izašavši iz borbe za svoju nezavisnost — pružila novoj kemalističkoj Turskoj u borbi za njenu nezavisnost, ugroženu 1921 i 1922 od Grčke kao eksponenta Engleske, zbližilo je te dvije zemlje, Rusiju i Tursku, unatoč njihovog sasvim suprotnog ekonomskog sistema, toliko, da je već neki poslovičan karakter u evropskoj štampi i diplomaciji dobio izraz: tradicionalno sovjetsko-tursko prijateljstvo.

To je prijateljstvo dobilo svoj prvi diplomatski oblik u sporazumu sklopljenom između Sovjetske Rusije i Turske 1920 u Moskvi, a koji se sporazum u ožujku 1921 pretvorio u pakt o prijateljstvu s predviđenim trajanjem od 25 godina. »Turci i Rusi moraju da razumiju jedni druge i moraju da sklope sporazum, koji će zadiviti cio svijet«, popratio je taj sporazum u svom odgovoru tadanjem komesaru za vanjske poslove, Čičerinu, turski poslanik u Moskvi, pouzdanik Kemal-paše, Juzuf Kemal. Poslije toga se uistinu između SSSR i Turske nastavila primjerna, plodna i mirotvorna saradnja. Bez trenja bilo je uređeno pitanje granica na Kavkazu, pri čemu je Turskoj ostao Kars i Ardahan, dobiven ranije imperijalističkim Brestlitovskim mirom zajedno s Batumom, koji je bio vraćen SSSRu. 1931 — u dane trojnog pomorskog sporazuma između Engleske, Francuske i Italije — bio je i između SSSR-a i Turske sklopljen posebni pomorski sporazum o izgradnji njihovih crnomorskih flota, A 1933 — u početku velike Litvinovljeve borbe za mir i kolektivnu sigurnost, koja je dovela do londonske

konvencije o definiciji napadača — našle su se SSSR i Turska opet zajedno, potpisavši tu konvenciju, ne uostalom same, nego s Poljskom i Malom Antantom, uključivo Jugoslavije.

Međutim se turska republika, ne baš malo imajući zahvaliti i svojoj saradnji sa SSSR, toliko konsolidirala i osilila, da se 1936 usudila postaviti pitanje revizije Lausanneskog ugovora sklopljenog 1923 između Turske s jedne i Engleske, Francuske i Italije s druge strane. Taj ugovor je tada, na temelju izvojevane borbe s Grcima za nezavisnost, zamijenio težak ugovor, koji je Turskoj od istih država bio nametnut 1920 u Sevrèsu. Bio je to turski Versailles, i još gore. S njime je Turska, na osnovu svog poraza u svjetskom ratu, izgubila veći dio svojih pokrajina: Siriju, Palestinu, Mezopotamiju, Arabiju, područje Smirne, kraj pred Čataldžom na Balkanu, a istovremeno potpala sama pod toliku zavisnost od zapadnih vlasti, naročito Engleske, da je u Carigradu, zapravo već od konca rata, sultan bio još samo na riječima vladar, a pravi vladar bila je međunarodna, zapravo engleska komisija. Stvari su došle dotle, da je Engleska koji mjesec pred ugovorom u Sevrèsu zaposjela Carigrad, rastjerala tamošnji parlamenat (koji se, predvođen Kemal-pašom, povukao u Ankaru) i, uz najteži policijski režim, ostala u Carigradu, a naravno i na Bosporu i na Dardanelama sve do sloma svog grčkog eksponenta, pod konac 1922. Kakva je bila zavisnost tadanje Turske od slavne braniteljice malih naroda, za to može malu sliku da pruži samo jedan član Sevrèskog ugovora, član 232. Po njemu nije turski ministar financija smio predložiti svom parlamentu državni budžet, ako taj nije prije odobrila međusaveznička, tj. engleska komisija.

Novim, Lausanneskim ugovorom osigurala je sebi Turska potpunu svoju nezavisnost. Ipak o potpunoj njenoj suverenosti na Dardanelama nije se još ni tada moglo govoriti. Novi ugovor nije Turskoj još uvijek dao pravo da utvrdi taj prolaz između Crnog i Sredozemnog Mora, a osim toga, ona je morala priznati pravo drugim, necrnomorskim državama, da slobodno mogu kroza nj slati ne samo svoju trgovačku nego i ratnu flotu.

Tako je to trajalo sve do 1936, kada se, ne možda samo Sredozemno more, nego i politika oko Sredozemnog mora opasno uzburkala zbog englesko-talijanske napetosti, izazvane upadom Italije u Abesiniju i njenim ugrožavanjem, na taj način, Sueza i puta u Indiju. Imajući i sama interesa, da se zaštiti od Italije, koja joj je već sa samih Dodekaneza mogla ugroziti sredozemnomorske obale, i iskoristivši priliku, u kojoj

je mogla za se dobiti nedavnu svoju toliku protivnicu Englesku, Turska je u travnju te godine iznijela pitanje revizije Lausanneskog ugovora, odlučivši da utvrdi i militarizira Dardanele.

Ta njena odluka bila je povod konferencije, koja je započela koncem lipnja te godine u Montreuxu, a sudjelovale su na njoj Engleska, Francuska, SSSR, balkanske države, pa čak i Japan; sve manje više zainteresirane države, osim Italije i Njemačke. I što je značajno bilo na toj konferenciji: na njoj je došlo do takvog razmimoilaženja između SSSR i Engleske, da je radi tog razmimoilaženja malone došlo do sloma konferencije. Još naime 1923 je SSSR doduše potpisao Lausanneski ugovor — i to odvojeno, jer njegovi predstavnici nisu sudjelovali u pregovorima za taj ugovor — no potpisao ga je samo uz protest i izjavu, da lozansko rješenje dardanelskog pitanja, po kome je bio dopušten ulaz u Crno more i ratnim flotama necrnomorskih država, predstavlja za SSSR samo novu opasnost i ugrožavanje njegova položaja na Crnom moru. SSSR je naime već imao iskustva s tim ugrožavanjem, još iz 1919, kada je protiv njega na crnomorskim obalama istupila francuska ratna flota... Da osigura svoju zemlju od takovih opasnosti u budućnosti, Litvinov je u Montreuxu tražio da se zabrani ulaz ratnim flotama necrnomorskih država u Crno more, osim u slučaju posjeta iz učtivosti ili ako se radi o izvršenju obveza, koje proizlaze iz paktova o uzajamnoj pomoći, sklopljenih u okviru Društva Naroda. Pri tome je on tad imao na umu naročito tek godinu dana stari pakt SSSR-a s Francuskom. A osim svega toga, u duhu uostalom tog pakta i predviđene eventualne saradnje Francuske i SSSR-a na Sredozemnom moru, Litvinov je tražio, da se SSSR-u prizna pravo na neograničen izlazak njegove ratne flote u spomenuto more.

Engleska je htjela protivno. »Times« je tada iznio ovu pomalo grotesknu sliku o SSSR-u: »Rusija nije više medvjed nego potočni konj, koji se nalazi sav pod vodom, osim njuške i očiju... Nemamo mogućnosti da ocijenimo njene sposobnosti, no sigurno možemo reći, da je ona veoma velika životinja, s kratkim, ali senzacionalnim rodoslovljem i s optimističkim pogledom«. Pustiti tu veliku optimističku životinju, tog do njuške i očiju zaronjena potočna konja da izroni u punoj svojoj snazi iz vode... i pojavi se možda sa svojom crnomorskom ratnom flotom kao nov neočekivan takmac na Sredozem-

nom moru, ta mogućnost se nikako nije mogla činiti privlačnom Velikoj Britaniji, koja je u tad nedavnoj krizi zbog Abesinije imala već dobrano da osjeti neugodnost pojave jednog drugog takmaca na tom moru, Italije. Osim toga, odnosi Engleske i Francuske nisu ni izdaleka još tad pokazivali onu slogu i jedinstvenost cilja, kako su to nekad, u prvom ratu, ili kasnije, u današnjem. Koji mjesec ranije, u jesen 1935, Francuska je odbila da sa svojom ratnom flotom pomogne Englesku, koja je na Sredozemnom moru imala da u ime Društva Naroda istupi protiv Italije zbog namjeravanog upada u Abesiniju. A u još kraćem vremenskom rastojanju od konferencije u Montreuxu, u ožujku 1936, Engleska je za uzvrat odbila Francuskoj pomoć, kad je Njemačka prekršila Lokarnski pakt i ušla s vojskom u Porajnje. Povrh svega, smatrajući najrealnijom politikom sporazum s Njemačkom, ona nije, kao ni ova, gledala sa simpatijom na francusko-sovjetski pakt o uzajamnoj pomoći, koji ju je, obzirom na ipak već neke obveze spram Francuske (takozvani »White Paper«-sporazum od 19. ožujka 1936) mogao dovesti u rat na strani SSSR-a, protiv Njemačke. Tako dakle ona nije polagala mnogo važnosti ili je (zbog kompromitacije sovjetsko-francuskog pakta) možda baš htjela i spriječiti mogućnost međusobne sovjetsko-francuske pomorske pomoći, te se oprla slobodi izlaza sovjetske ratne flote iz Crnoga mora u Sredozemno more, ostajući pri tom ipak za staru lozansku slobodu ulaska svoje i druge necrnomorske ratne flote u Crno more.

Suprotnosti u stanovištima SSSR-a i Engleske činile su se već nepomirljive, i da nije na konferenciji u Montreuxu došlo do sloma, imalo se zahvaliti samo uspješnoj intervenciji francuskog predstavnika, Paul-Boncoura. Engleska je popustila, pristavši da se crnomorskim i necrnomorskim ratnim lađama dopusti prolaz u slučaju pakta o uzajamnoj njihovoj pomoći u okviru Društva Naroda, a inače da svim ratnim flotama necrnomorskih država bude prolaz zabranjen.

No dok je tako SSSR u Montreuxu naišao na punu potporu Francuske, pokazalo se, da je spram njega sa svojom potporom zakazala — Turska. Premda ju je SSSR podupro u njenom zahtjevu o militarizaciji Dardanela, ona se, tobože pod vidom svoje samostalne politike, ponašala u Montreuxu tako, da je štampa tad pisala, da se pod jednom kapom vodila njena politika i engleska. Spram Engleske je ona, uostalom, kao i Grčka, od prosinca 1935 imala obvezu, da će je pomoći, ako

zbog Abesinije dođe u sukob s Italijom. A kako je u svojoj knjizi »Chantage à la guerre« (»Iznuđivanje s prijetnjom rata«) tvrdila Geneviève Tabouis, ona je tad uzalud tražila od Francuske zaključenje pakta o uzajamnoj pomoći, pa se zbog te uzaludnosti, iz straha pred Italijom i Njemačkom, još više htjela osloniti na Englesku. Tradicionalno prijateljstvo sa SSSR nije se dakle baš najbolje ovjerovilo u jednom vrlo značajnom i važnom pitanju po SSSR. Točno godinu dana kasnije, u srpnju 1937, to prijateljstvo je doduše dobilo novu službenu potvrdu posjetom Ruždi Arasa u Moskvi, no slučaj je ipak ostao karakterističan, kao izvjestan predznak onoga, što će se dogoditi kasnije, već u naše dane, u listopadu 1939.

Nekoliko dana poslije svršetka konferencije u Montreuxu, u srpnju 1936, Velika Britanija je oslobodila Tursku i Grčku obveza, na koje su ove pristale u prosincu 1935, no Turska je tad ipak izjavila, da će se tih obveza držati u slučaju, ako Englesku napadne Italija. Ulazak Italije u Albaniju i okupacija te zemlje u travnju 1939 ponovno je pokolebala mir i sigurnost na istočnom dijelu Sredozemnog mora, a i na Balkanu, pa je to podstaklo Englesku, da se poslije svojih garancija Poljskoj požuri i s garancijom Grčkoj i Rumunjskoj, te što više opet na svoju stranu zadobije Tursku. Tako je došlo do englesko-turskog sporazuma od 13. svibnja, po kome su se obadvije države obvezale da sklope konačan sporazum o međusobnoj pomoći za slučaj napadaja na njih; a sličan sporazum bio je 23. lipnja sklopljen i između Turske i Francuske, koja je Turskoj u svrhu tog sporazuma ustupila davno već sporan Iskenderunski sandžak, Aleksandretu.

Sve se to dogodilo u vrijeme, kad su se sa strane Engleske i Francuske vodili pregovori i za sporazum sa SSSR. Turska je već tada bila smatrana, kako je pisao »Manchester Guardian«, kao most između SSSR-a i Engleske, pa šta više, govorilo se, da Turska svoj konačan sporazum s Engleskom i Francuskom čini zavisnim od sporazuma ovih sa SSSR. To mišljenje moglo se činiti vjerojatnim pogotovo zbog jednonedjeljnog boravka i vijećanja zamjenika narodnog komesara vanjskih poslova Potemkina u Ankari (početak svibnja), a i zbog službenog turskog komunikeja o tom boravku i vijećanju: da je između SSSR i Turske konstatirana istovjetnost pogleda na međunarodna pitanja i da su obadvije zemlje, u borbi za održanje mira, riješene da još više pojačaju čvrste veze, koje ih ujedinjuju.

Međutim, došao je konac kolovoza, razbili su se sovjetsko-englesko-francuski pregovori i namjesto njih bio između SSSR i Njemačke sklopljen pakt o nenapadanju, koji se, već za rata, koncem rujna, proširio i u pakt o prijateljstvu. Taj događaj pao je upravo u dane, kad je u Moskvi započela velika diplomatska akcija za sporazum s baltičkim državama, a i za sporazum s Turskom, u koju svrhu se tamo, na poziv sovjetske vlade, našao i turski ministar vanjskih poslova Saradžoglu.

On je započeo pregovore sa sovjetskom vladom 25. rujna, vodio ih više od tri nedjelje, do 19. listopada. Toga dana su pregovori bili prekinuti i namjesto sporazuma Turske sa SSSR bila je objavljena službena vijest o konačnom sporazumu Turske s Engleskom i Francuskom, s kojima je ona, međutim, kroz isto vrijeme vodila i generalštabne pregovore u Londonu. Namjesto odluke za nedavno najavljeno »pojačanje čvrstih veza« i sporazum sa SSSR — odluka za sporazum i konačan pakt o uzajamnoj pomoći s Engleskom (i Francuskom): doba Montreuxa i očevidnijeg priklanjanja Turske Engleskoj, a ne SSSR-u, ponovilo se tu u mnogo zaoštrenijoj formi i situaciji! A kakvi su tu bili uzroci, s kakvim mogućim posljedicama?

Odmah poslije sloma (ili kako sam Saradžoglu, pa i Chamberlain rekoše: prekida) sovjetsko-turskih pregovora objasnio je predsjednik turske vlade Refik Sajdam taj slom s time, da su sovjetska i turska vlada izmijenile svoja gledišta o bitnim točkama spremanog ugovora još prije polaska Saradžoglua u Moskvu, no da je tu sovjetska vlada podnijela sasvim nove prijedloge, koji nisu bili u skladu s osnovkama postavljenima ranije sa znanjem sovjetske vlade za temelj sporazuma Turske s Engleskom i Francuskom. S tom svojom tvrdnjom Sajdam je očito mislio na vijećanje, koje je s turskom vladom vodio za svoga boravka u Ankari Potemkin još u vrijeme eventualnih izgleda za sovjetsko-englesko-francuski sporazum, i u doba još Litvinova, a ne Molotova kao komesara za vanjske poslove. Kakvi su pak to bili novi prijedlozi, s kojima je, kako se čak govorilo naročito s engleske strane, u posljednji čas istupila sovjetska vlada na intervenciju Ribbentropa, o tome Sajdam nije ništa rekao, tako te bi s te strane cijela stvar ostala u priličnom mraku, da više svijetla nije na nju bilo bačeno s druge, sovjetske strane.

Učinile su to najprije »Izvjestija«, odmah poslije sloma pregovora, 21. listopada. One su naglasile, kako se od prethodnog do konačnog sporazuma Turske sa zapadnim vlastima

(htjele su valjda i reći: od prvih razgovora sovjetske vlade s turskom preko Potemkina) znatno promijenila međunarodna situacija, jer su se otada Francuska i Engleska našle u ratu, — a »Izvjestija« su mogle reći i to: SSSR izvan rata, vezan doduše s paktom o nenapadanju i prijateljstvu s Njemačkom, no ipak neutralan i ne želeći da uđe u, kako ga je on nazvao, imperijalistički rat. I kad je u tako promijenjenoj situaciji došlo do tursko-englesko-francuskog definitivnog sporazuma, dao je Chamberlain — pisale su dalje »Izvjestija« — izjavu, da je taj sporazum već bio gotov, kad su počeli sovjetsko-turski pregovori, samo se čekalo na rezultate ovih da se on objelodani, čekalo u nadi, da će doći do s njime paralelnog tursko-sovjetskog pakta. A što je to značilo — zaključivale su »Izvjestija« — nego da su s engleske i francuske strane postojale nade, da će se moći između SSSR-a i Njemačke zabosti klin i SSSR uvući u kombinaciju »uglavnom protiv Njemačke i protiv eventualnih neprijatelja Engleske i Francuske u bazenu Sredozemnog mora«, pri čemu su »Izvjestija« na drugom mjestu izričito spomenule Italiju?

»Spekulacija s tradicionalnim prijateljstvom SSSR-a i Turske«, tako su »Izvjestija« nazvale englesko-francuske namjere, dodavši, »da je jasan i odlučan stav SSSR-a razbio prepredene planove onih, koji su ponovno pokušali da raspale neprijateljstvo između Njemačke i SSSR-a«.

O cijelom tom pitanju pala je naskoro sa sovjetske strane još izravnija mjerodavna riječ, a izrekao ju je 31. listopada pred Vrhovnim Sovjetom Molotov. On je najprije, govoreći o sovjetsko-turskim pregovorima, proglasio legendom tvrdnju, da je SSSR od Turske tražio povratak Karsa i Ardahana ili pak promjenu montrejske konvencije u smislu naročitih povlastica za SSSR. Ono što je SSSR od Turske tražio bilo je sklapanje pakta o uzajamnoj pomoći s ograničenom važnošću za Crno more i tjesnace, i to pod dva uvjeta, da ga sam taj pakt ne dovede u sukob s Njemačkom i da Turska ne propušta kroz Bospor ratne brodove necrnomorskih država. No Turska je odbacila ta dva uvjeta i u tome je bio razlog, da su se pregovori razbili.

Zaustavit ćemo se tu samo na jednom. Isporedi li se rečeni stav SSSR-a spram pitanja o prolazu ratnih lađa kroz Dardanele sa stavom, koji je još Litvinov zauzimao na konferenciji u Montreuxu, vidna je na prvi mah stvarno jedna razlika. U Montreuxu je 1936 Litvinov došao u sukob s Engle-

skom, koja se opirala pravu izlaza sovjetske ratne flote u Sredozemno more, i najviše pomoću Francuske proturao sovjetski zahtjev, da se dopusti prolaz crnomorskih ili necrnomorskih država u slučaju primjene pakta o uzajamnoj pomoći u okviru Društva Naroda. Pakt, o kome se tada moglo raditi, bio je, zna se, sovjetsko-francuski pakt. 1939 u Moskvi nasljednik Litvinova Molotov nije više ni riječju spomenuo taj pakt i uzajamnu pomoć crnomorskih i necrnomorskih ratnih flota sa slobodnim prolazom kroz Dardanele, nego je postavio zahtjev da se uopće zabrani ulaz ratnih flota necrnomorskih država u Crno more.

Razlog tog promijenjenog stava je očito u promijenjenoj situaciji, u kojoj se SSSR izmirio s Njemačkom, tom nekada predviđanom zajedničkom protivnicom njegovom i francuskom; u kojoj je prema tome otpala za SSSR nužnost primjene francusko-sovjetskog (do danas još neotkazanog) pakta i u kojoj je konačno došlo baš do protivne mogućnosti, da dođe do primjene jednog drugog pakta o uzajamnoj pomoći, u kome SSSR nije uzimao učešća, a koji se čak može okrenuti i protiv njega. To je upravo pakt o uzajamnoj pomoći, sklopljen između Turske, Francuske i Engleske, a po kome se sve tri države obavezuju na međusobnu pomoć u slučaju rata u istočnom dijelu Sredozemnog mora ili pak u slučaju primjene garancija, danih od Engleske i Francuske Grčkoj i Rumunjskoj. U tom posljednjem slučaju ne će li baš u sporazumu s Turskom ući ratne flote Engleske i Francuske u Crno more, da pomognu Rumunjsku, ali i, kao nekad, 1919, već sa svojom pojavom ugroze SSSR, koji stoji u prijateljskom odnosu s protivnom njima Njemačkom i ima s ovom baš na Crnom Moru (i Dunavu) važan trgovački put za izmjenu robe? Istina, englesko-francusko-turskom paktu o uzajamnoj pomoći priklopljen je protokol, po kome se predviđa, da Turska ne će biti prinuđena na akciju, ako bi je ta mogla uvući u rat sa SSSR. No u suštini, ta ograda znači protivurječje i laviranje, koje može biti samo lijepa plesačka maska na još mirnom balu diplomacije — sve dok ne dođe do potresa i gužve, u kojoj sve maske padaju i u punom smislu se mora pokazati »pravo lice politike pojedinih država«, o kome je, baš nišaneći na Tursku, već unaprijed, u svom govoru od 31. listopada, govorio Molotov. I tako, dođe li iz ovog ili onog razloga u slučaju primjene garancija Grčkoj i Rumunjskoj do puštanja englesko-francuskih ratnih brodova u Crno more, ne mora li već sam taj fakt, ugrožavajući najveću i za mir ili ograničavanje rata na Crnom moru

najpresudniju državu (kojoj su pri tom baš od Rumunjske, nekadanjom pomoću Francuske i Engleske, oduzeta velika nacionalna područja u Besarabiji, pa i u Bukovini) — stvoriti situaciju, u kojoj se Turska usprkos spomenute ograde može naći baš u ratu sa svojim »tradicionalnim prijateljem«, SSSR?

Otkloniti tu mogućnost baš i u interesu same Turske, to je bio očito razlog, da je Molotov — saglasno s »Izvjestijama«, koje su posumnjale da bi tursko-englesko-francuski pakt bio instrumentom mira — zamjerio Turskoj, što je s tim paktom »konačno odbacila obazrivu politiku neutralnosti i zašla u krug domašaja evropskog rata, koji se razvija«. »Da li će Turska imati razloga da se kaje?« pitao je Molotov i istakao »izvjestan dio rizika, koji je Turska uzela na sebe spremnoću da podrži jednu od zaraćenih strana«, — dok je naprotiv, »SSSR pretpostavio da sebi zadrži slobodne ruke i vodi nezavisnu politiku u duhu neutralnosti«. »Daleko od toga, da bi želio i sa svoje strane potpirivati sadašnji rat, SSSR pretpostavlja da doprinosi svima težnjama, koje se javljaju u pravcu uspostave mira ... spreman da tu politiku i dalje vodi u oblasti Crnog Mora«.

Uzme li se sve to u obzir, na šta izlazi razlika između stava SSSR spram prolaza necrnomorskih ratnih flota kroz Dardanele 1936 i 1939? U stvari, usprkos te razlike postoji tu i duboka istovjetnost. Istovjetnost, jer je sovjetska vlada i na usta Litvinova 1936 izjavila da bi zapravo najsvrsishodnija bila opća zabrana ulaska necrnomorskih ratnih brodova u Crno more, ostavši pri tome na liniji svog protesta još iz 1923 prilikom potpisa Lausanneskog ugovora. No da li je istovjetnost ili različitost u tom pitanju baš i od takve važnosti, dok se u promijenjenim prilikama mijenja s pravom politika i u načelno najdosljednijih država, a ona se sa strane SSSR-a nije u pitanju Dardanela promijenila tako, da bi on na njima tražio neke svoje naročite povlastice i sprečavao tako prijateljskoj Turskoj njen suverenitet nad Dardanelama, Bosporom i Carigradom?

A to je upravo ono, čega se nije nimalo žacala Engleska, kako se to pokazalo 1915 i 1919—1922, a što očito samo s teškoćom može dalje biti trpljeno od velevlasti, za koju je Crno more, kako to Litvinov reče u Montreuxu, njen »životni zrak«. Engleska na Bosporu i Dardanelama, kako to ona danas stvarno jeste, i po paktu s Turskom, i po finansijskoj i materijalnoj pomoći, s kojom je ona Turskoj omogućila utvr-

đivanje Dardanela, a koja je zajedno s još opsežnijom investicijom engleskog kapitala u tursku privredu i s milijunskim zajmovima pridonijela da dođe do tog pakta, — to je stalna opasnost sukoba SSSR-a i Engleske, stalna opasnost zapletaja i sukoba i za cijelo područje oko Turske, bilo to spram Evrope na Sredozemnom, Crnom Moru i Balkanu, bilo i spram Azije i Afrike. Turska je, kako je poznato, vezana s balkanskim državama u Balkanskom sporazumu; s druge strane opet, spram Azije, ona ima tzv. Saadabadski pakt o uzajamnoj pomoći s Iranom, Irakom i Afganistanom, zemljama od najvećeg značenja za Englesku kao njenog liferanta petroleja i kopnenog puta u Indiju. Značajno je pri tom, da je taj Saadabadski pakt potpisao predstavnik Turske, Ruždi Aras, u srpnju 1937, neposredno pred svoj polazak u Moskvu da tamo poslije Montreuxa uspostavi ponešto poljuljano sovjetsko-tursko prijateljstvo. Onda se to još moglo uskladiti s tim prijateljstvom, no hoće li se moći uvijek poslije sklopljenog pakta u Ankari, koji Tursku može navesti i na puteve rata, ne samo protiv Njemačke ili Italije, nego i SSSR-a?

Pod kutom te opasnosti treba promatrati i toliko danas propagiran Balkanski neutralni blok kao proširenje Balkanskog sporazuma, a koji bi, kad bi, recimo, uspio (?) mogao biti i proširenje Ankarskog pakta, pa s time i ulaženje u opasne zone ratnih konflikata. U svakom slučaju, Ankarski pakt je unio samo elemente nemira i neizvjesnosti na jugoistok Evrope i jugozapad Azije, a kemalistička Turska je na početku današnjeg evropskog rata s tim paktom možda stvorila isto tako kobnu odluku kao što ju je mladoturska, Enver-pašina Turska stvorila nekad s vojnim savezom, sklopljenim također sasvim na početku svjetskog rata s Wilhelmovom Njemačkom.

A. Cesarec

Četrdesetgodišnjica Antinoga »Doma«.

»Dom« dra Antuna Radića počeo je izlaziti godine 1900. Prvi je broj bio gotov 15. prosinca 1899., pa se prema tomu u prosincu 1939. navršilo ravno četrdeset godina od onoga časa, kad je počeo iza preporodnoga rada drugih hrvatskih preporoditelja u drugoj četvrti prošloga stoljeća pod prvenstvom dra Lj. Gaja, rad oko trećega hrvatskoga preporoda, odnosno oko dovršenja hrvatskoga preporoda.

Anti Radiću bila se onda navršila istom tredeset i jedna godina, ali ipak je za sobom imao već znatan rad. Osobito se istakao svojom »Osnovom za proučavanje narodnoga života i običaja«, koja je u ono vrijeme pravo ocijenjena u inozemstvu. U njoj je A. Radić iznio svoje osnovne misli o narodu i gospodi, a upotpunio ih u raspravici pod naslovom »Narod«.

Slabo razumijevanje hrvatske inteligencije za misli iznesene u tima djelima nagnalo je pisca, da stvori najvažniju odluku u svojem životu, da se odluči na izdavanje lista, »hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk«. Stvorivši tu važnu odluku, osjeća u sebi neobično zadovoljstvo, jer je uvjeren, da će tim svojim radom položiti temelje nove hrvatske politike, koja će ne samo ujediniti cio hrvatski narod, nego i osvijestiti hrvatskoga seljaka toliko, da uzmogne svoju stvar, stvar svoga opstanka i napretka — gospodarskoga kao i prosvjetnoga — uzeti u svoje ruke, da prestane biti metlom u rukama gospodskim.

U pismu, koje je nakon stvorene odluke, poslao svomu bratu Stjepanu u Pariz kaže on, da »jasno vidi i duboko osjeća, da je istom sada stupio na pravi put svoga života«.

Na tom putu ustrajao je čitavoga svoga života do smrti.

U tom istom pismu razlažući, što i kako će raditi, veli, da je »nakanio u buduće pisati čitav svoj život samo za naš seljački narod, jer naše seljaštvo je u istinu naš narod, i jer su seljaci u istinu naši pravi ljudi«. Uvjeren je u uspjeh svoga rada, pa brata uvjerava, da će njegov »mali »Domić« danas sutra ujediniti i osloboditi cijelu našu domovinu Hrvatsku«.

Radi velike važnosti pokretanja »Doma« učinio je nešto, što inače ne bi nikad bio uradio. Otišao je nadbiskupu Posiloviću, da mu dade novca za prvi broj. Ovaj se začudio. »Rekao je najprije — kaže Ante u pismu bratu — da bi meni dao za moju potrebu već zato, što smo rođaci. Ali za novine da ne da. Mnogo je govorio o tom, da smo mi obojica luđaci, ne zna se, koji veći. Proti tebi je osobito nabrešen. Došla je na red i tvoja ženidba. — K svemu još i to! — usklikne.

Slušao sam strpljivo, ali onda je i on morao slušati. Sve sam mu kazao, znaj, sve. Nisam mu govorio o popovskim kuharicama, nego o popovskoj lakomosti, neznanju i težnji za gospodstvom nad narodom. Sasuo sam mu sve, što sam toliko put čuo od našega pokojnoga oca, da će popovi zatrti vjeru. Završio sam ovako:

— Vi mene i moga brata držite bezbošcima. Mi to nismo i ne možemo biti. Ali mi nismo i ne ćemo biti ničije sluge, a niti sluge katoličke crkve. Mi smo njezini sinovi u vjeri. Ali papinska politika nije ništa učinila za slobodu hrvatskoga naroda, a mnogo je učinila za njegovo ropstvo. I zato smo mi kao prava seljačka djeca kršćani, a nismo papisti, klerikalci. I vi ste seljačko dijete. Otac vam je iz iste zadruge s našom majkom. Vi morate bar nešto razumjeti od onoga, što sam vam govorio o našem seljačkom domu i o svom budućem »Domu«. Ako ništa ne razumijete, ne dajte ništa. Ako bar nešto razumijete, dajte mi evo ovoliko, koliko je na ovom tiskarskom računu za prvi broj. Budite sigurni, da vam ne ću nikad doći za list, a još manje za sebe. Ali znajte, da ovo primam bez ikakve obveze uz vašu poštenu riječ kao biskupa i kao svećenika, da mi radi tih novaca ne ćete praviti nikad nikakve zamjerke, niti dopustiti, da mi se ta zamjerka čini s vašim znanjem.

Posilović je na to — završuje Ante Radić — bez riječi odbrojio točno onoliko, koliko je bilo u proračunu za prvi broj«. (»Dom«. g. 1924. br. 7.).

Ante Radić dao je prvoga broja tiskati u 10 tisuća primjeraka i razaslao ga u sve naše krajeve od Kranjske do Macedonije i od Bačke do Crne Gore .

Znajući kako odgovornoga i teškoga posla se laća, odredio je odmah smjernice, kojih se držao do kraja. Odlučio je naći »sredinu između stare prodike i nove bune«, kako sam kasnije piše u svojem članku o Tolstoju. On ne će »bune«, nego ide jedino za tim, da seljak sazna istinu o sebi i o svojemu životu, kao i to, na koji način se može izbaviti zla i nevolje, koja ga već tisuću godina bije. Ali gospoda su i takav nauk smatrala »pogibeljnim«, pa su činila sve, što su mogla, da ga u zametku uguše.

Ante Radić je to znao, pa je odmah nagovijestio, da čovjek, koji se takvoga posla laća, mora biti spreman i na neugodnosti, jer »tko istinu gudi, toga gudalom po prstima biju«. Ali mu je dobro bila poznata i druga, još veća poteškoća u tom radu. Jer »najteže je — kako sam kaže — učiti onoga, tko ništa nezna«. Seljak je vičniji naprezati svoje mišice, nego li svoj um, a on — naš Ante — ide upravo za tim, da probudi seljački um na razmišljanje i razum na prosuđivanje. Ali je spreman na sve. Znade, da se od protivnika svojih može nadati svemu, a najmanje tomu, da ga proglase fantastom, a spreman je, da svojim čitateljima, seljacima, jednu te istu stvar tumači tri, deset, pa i stotinu puta. A to kasnije i čini. Njegova je želja, da seljaštvo, koje naziva petim staležom i koje je u borbu ušlo posljednje, po uspjehu bude prvo.

Osnutkom Antinoga »Doma« položen je temelj trećem i posljednjemu hrvatskomu preporodu, koji će dovršiti djelo narodnoga preporoda S. K.

ČITAJUĆI NAŠE ČASOPISE I LISTOVE

Hrvatski seljački prosvjetni sabor održan je u Zagrebu od 8. do 10. prosinca u prisutnosti članova ogranaka Seljačke Sloge, članova kluba ABC i prijatelja Seljačke Sloge. Ovaj je seljački prosvjetni kongres otvorio pozdravnim govorom g. Rudolf Herceg, predsjednik Seljačke Sloge, naglasivši važnost borbe protiv nepismenosti za seljački narod. Poslije njega je prof. Martinović iscrpno izvijestio o radu oko pobijanja nepismenosti. Raspravljalo se dalje o sudovima dobrih ljudi, o zdravstvenim akcijama na selu te o očuvanju i obnovi seljačke kulture. Govoreći o sudovima dobrih ljudi, seljak Milković iz Trebarjeva istaknuo je njihovu važnost, da si narod sam pomaže, jer »naši fiškali su dobri Hrvati, ali su gospoda, kad se tiče džepa«.

G. Rudolf Herceg je na drugi dan kongresa iznio stav Seljačke Sloge prema školi i kazao među ostalim:

»Škola ide za tim da ono znanje koje su stekli drugi, sakupi i u narod donese. Ali po nauci braće Radića i hrvatskog seljačkog pokreta, mi svako takvo znanje, sve ono što su drugi narodi spoznali i stvorili, primamo samo onda, kada se prilagodi duši i potrebama hrvatskog naroda. A da netko to može prilagoditi, da može prosuditi da li je to u skladu, te tekovine vanjskoga svijeta sa shvaćanjem hrvatskog naroda, taj mora poznavati u čemu se sastoje mišljenje, shvaćanje i potrebe hrvatskog naroda. A to se u školama nije učilo. Ljudi koji su na najvišim mjestima, oni koji odgajaju i profesore, to nisu učili. Lako je napraviti plan. Ali onaj tko ne zna ne može učiti drugoga. Najprije mora sam naučiti. Zbog toga ja sam još u rujnu o. g. rekao: »Ako hoćemo išta da učinimo sa školstvom, sa gospodom hrvatskom, sa činovništvom i to s onim najboljim, onda oni prije moraju učiti i proučavati u čemu se sastoji hrvatska seljačka kultura, hrvatski seljački život, i hrvatska seljačka duša.

Mi nismo formalisti. Mi se ne možemo zadovoljiti, da se sada kad je došla nova vlast, svakih pet minuta izgovaraju riječi hrvatski, seljački... Prije svega je potrebno ispitati da li je tko od tih učitelja i od profesora proučavao narodni život, ili ga barem sada proučava. Mi imamo djela Antuna Radića. Imamo smotre, kojima se divi vanjski svijet, ali ih naši ljudi nisu proučavali. Sad je potrebno napraviti jedan sistem. Onda kada budemo imali dosta takvih učitelja i profesora, kad budu napisane takve knjige, onda će se i te promjene moći izvršiti.

Sad ćete razumjeti zašto sam u ime Seljačke Sloge odbio suradnju učiteljstva kao takvoga. Ono što su oni do sada učili, većinom je krivo. Mi ćemo sve učiniti i Seljačka Sloga i čitav aparat banovine Hrvatske, odjel za prosvjetu, kako bi omogućili učiteljima i profesorima da sve saznaju, a kad to saznaju, onda ćemo ih moći primiti u Seljačku Slogu. Prije toga ne možemo preuzeti odgovornost za njihov rad.

Uporedo sa zasjedanjem kongresa priredila je seljačka pjevačka župa »Matija Gubec« smotru seljačkih pjevačkih društava, koja pjevaju notalno, i sa zborovodama. Nastupilo je oko 800 pjevača. Smotri je prisustvovao g. dr. V. Maček.

Za žensko pravo glasa razvila se živa akcija u čitavoj zemlji u vezi s izradom zakona za izbore u Skupštinu, Hrv. Sabor i gradske općine. Održavane su brojne skupštine, na kojima su žene svih društvenih slojeva isticale svoje zahtjeve za jednakim socijalnim, ekonomskim i političkim pravima kao i muškarci.

Glede političkih prava žena u novim zakonima iznosi **»Hrv. Dnevnik«** od 15. prosinca u svom uvodniku neke podatke iz projekta

dra Laze Markovića te kaže: »Projekt dra Laze Markovića ima i tu prednost pred bivšim izbornim zakonima, što i ženama priznaje pravo glasa premda u ograničenom opsegu. To bi se pravo naime priznavalo samo ženama s fakultetskom spremom te ženama, koje imaju kakvo stručno znanje i samostalno obavljaju službu ili samostalno vode obrt, za koji plaćaju također porez«.

Antikomunistička izložba u Zagrebu održana je od 3. do 18. rujna u Umjetničkom paviljonu, s materijalom, sakupljenim u rimskom antiteističkom sekretarijatu i uredništvu revije »Letres de Rome«. Izložba je prenesena iz Ljubljane, gdje je bila otvorena prilikom Kongresa Krista kralja.

Pišući o toj izložbi u mjesečniku »**Život**«, br. 7. od rujna 1939., godine A. Wurster D. I. kaže među ostalim:

»Međutim važnost ove izložbe nije toliko u inače vrlo interesantnom materijalu, koliko u činjenici da je velika većina publike bila filokomunistički nastrojena.

Značajna je činjenica, da je tih ljudi bilo iz svih društvenih slojeva, premda su radnici prevladavali.

Moglo se sa zadovoljstvom konstatirati, da se s mnogim tim — nazovimo ih tako —»komunistima« i te kako dade govoriti i kako im je drago kad kod »crvenih« vide, da govore s njima kao s prijateljima lojalno priznavajući sve, što priznati treba, to jest — istinu, koja može biti neugodna i upravo jako neugodna, ali ostaje — i s t i n a. Radi se u glavnom o činjenicama, koje stalno i očigledno demantiraju nauku Crkve, i to baš od onih, koji bi nauku Crkve morali prvi najdosljednije u život provesti. Te neugodne činjenice bile su glavni argumenat ad hominem, tih dobrih ljudi, koji bi mogli biti dobri vjernici, a bit će u danom času onaj eksploziv, koji će dići u zrak sa zlim i mnogo dobra, ako im se za vremena ne približi i ako se za vremena ne odstrane ove činjenice, koje s pravom mnoge sablažnjavaju.

Katoličke publike nije bilo mnogo. Mnogi su propustili priliku da se upoznaju s problemima, koji postaju danas svakim danom aktuelniji, mjesto da si prošire vidike, da odvažno pogledaju istini u oči. Pače su i katoličke organizacije pokazale priličnu nezainteresiranost.

Sve u svemu, izložba je bila kadra mnogima otvoriti oči. Pokazati da postoje krvavo aktuelni problemi, koji su zapleteni i traže rješenje. A pokazati i to da dobar dio krivnje na zaoštrenosti tih problema leži na nama samima«.

Poveden je postupak za proglašenje Bl. Nikole Tavelića svecem te su hrvatski rimokatolički biskupi boravili u tu svrhu sredinom studenoga u Rimu. Tu su 14. XI. izdali zajedničku poslanicu hrvatskom katoličkom narodu, kojom potiču Hrvate katolike, da se povedu za primjerom i djelima Nikole Tavelića, koji se ima proglasiti svetim. »Povodimo se za primjerom blaženog našeg Nikole Tavelića« piše »Hrvatski Dnevnik« tim povodom (20. XI.).

Tko je bio Nikola Tavelić, kakav mu je bio život i rad, o tome je donijela prikaz »Hrvatska Straža« od 9. i 11. XI. 1939. iz pera franjevca O. Vl. Brusića. Tu se kaže među ostalim:

»Blaženi Nikola Tavelić umro je mučeničkom smrću g. 1391. u Jerusolimu«.

»Suvišno se vodi rasprava o tom, kojoj je struji pripadao — strožoj ili blažoj, k a d o č i t a v o m n j e g o v o m ž i v o t u — o s i m n e š t o o n j e g o v o m m u č e n i š t v u — z n a d e m o v e o m a m a l o, a d a n e r e č e m o n i š t a«.

Isti pisac veli, da je Nikola Tavelić otišao u Jerusalem zato, jer »njegova je svrha bila da bi ondje dobio krunu mučeništva«. On je tu svoju želju ostvario na slijedeći način.

»Pojavi se on dakle jednoga dana Donatom iz Perpinjana, Petrom iz Narbone i Stjepanom Lanich, redovnikom korsičke vikarije, pred vratima turske mošeje, koja je nekad bila hram Salamunov, i to u vrijeme, dok su se u njoj nevjernici nalazili na molitvi. Ali čim su se onamo približili, odbiju ih odande čuvari govoreći: »Po kojem poslu ste vi došli ovamo u mošeju, kad niste muhamedanci?« Ali oni im slobodno i bez straha odgovore: »Imamo da nešto veoma važna kažemo Kadiji, i zato nam se ne smije zapriječiti ulaz u mošeju«. Na ovo su se čuvari razgnjevili i uhvatili su ih i odvukli pred suca njihovog zakona. Ovomu su oni pružili pismo, u kojem je bila napisana latinski i arapski ova izreka: »**Zakon Muhamedov je najgori zakon, i nevaljala je njegova vjera; zato propadaju u pakao za uvijeke svi oni, koji ju drže**«. Ovako su odali svrhu, radi koje su nastojali ući u hram«.

»Kadija je dao pozvati preda se oca gvardijana iz Brda Siona i dva njegova brata, kojima je, kad su došli, razjasnio držanje misionara, njihove braće, **koji su se usudili ući u mošeju proklinjajući Muhameda.** Zatim je počeo govoriti: »O kako ste opaki i ludi! Koji vam je dao vlast da tako psujete našega proroka! Neka već jednom svrši ta vaša preuzetnost! Dakle ili porecite ono, što ste malo prije rekli ili se pripravite na okrutnu smrt i na najstrašnije mučenje«.

Oni nijesu htjeli opozvati uvrede nanešene Muhamedu, pa ih je kadija predao mučiteljima — »dok napokon sam narod nije zatražio, da ih se preda smrti«.

*

KAKOVIH SVE PRIJATELJA IMAMO

Kako smo se kod nekoliko ljudi već prevarili, to smo postali oprezniji u davanju knjiga na vjeresiju. Tako nam je neki g. Hrga Jure iz Koprena z. p. Unešić, (potpisuje se: »predsjednik Seljačke Sloge«) poslao narudžbu na nekoliko knjiga i javio, da skuplja pretplatu za »Izraz«. Kako nam nije novac slao, to smo posumnjali u njega i poslali mu opomenu. Međutim naše pismo je vraćeno sa napomenom, »otputovao u nepoznatom pravcu«.

Pisali smo »Seljačkoj Slozi« u Kopreno i u Zagreb, ali nismo dobili nikakav odgovor. Hrga Jure iz Koprena duguje nam Din 95.—, a kako takovih, koji kasnije »otputuju« ima dosta, to nam na taj način dosta novaca propada i zato to iznašamo, da se znade, kakovih sve prijatelja imamo.

IMA I TAKOVIH

18. VIII. o. g. dobili smo od g. Frane Kuntarića iz Ljub-
ljane kartu, kojom traži 6. broj »Izraza« i uplatnicu, kako bi
mogao poslati 30 dinara za pretplatu. Broj smo poslali, pret-
plata nije stigla. 20. VIII. isti gospodin traži, da mu se poša-
lju knjige »Mati« i »Zdravlje i društvo« **(s preslvakom)**. Svo-
tu od 72 dinara poslat će čekom. Poslali smo ček. uplatnicu
sa naznakom, da pošalje novac a mi ćemo odmah poslati knji-
ge. Novac nismo primili. 24. VIII. o. g. traži g. Mario Laković
iz Ljubljane knjigu »Zdravlje i društvo«, novac će poslati
naknadno. Mi smo poslali ček. uplatnicu, ali novac nije stigao.
4. IX o. g. g. Albert Mikuš iz Ljubljane je skromniji i naru-
čuje knjigu »Nauka, život i tehnika« (Din 10.—) troškove po-
štarine »poslat će naknadno«. Poslali smo ček. uplatnicu, ali
novac nije stigao. 10. X. o. g. g. Mario Laković iz Ljubljane
se »pretplaćuje« na »Izraz«. Traži broj 7—8 a pretplatu će
naknadno poslati. 20. XI. »pretplaćuje« se g. Albert Mikuš iz
Ljubljane isto na »Izraz«. Broj 7—9 neka mu pošaljemo, a
novac će naskoro poslati. Čudi nas tvrdokornost g. Frana Kun-
tarića, alias Maria Lakovića, alias Alberta Mikuša, jer sva ta
»trojica« ne samo da stanuju u istoj kući, Ljubljana, Kosov-
ska 5, nego imaju **posve isti rukopis(!)**. Doduše, dopisnice su
kasnije pisane strojem (istim!), ali ipak je rukopis potpi-
sa isti.

Iznašamo ovaj slučaj u javnost, da se vidi, kakovim se poteškoćama često moraju boriti naklade knjiga, i kakovim se sve trikovima služe stanoviti ljudi. Mi ćemo oštro i nemilosrdno žigosati ovakove ljude u javnosti. Neka se znade, kako bi se stalo na put njihovom »poslu«.

*

»Život i rad«, beogradski časopis, posvetio je svoj posljednji broj (za srpanj — listopad) stopedesetgodišnjici Francuske revolucije. objavivši niz zanimljivih članaka: »Deklaracija prava čovjeka i građanina« — Albert Sobul: »Francuska revolucija« (historijski pregled) — Žorž Lefevr: Francuska revolucija i seljaci — Eduard Dolean: »Revolucija i radnički pokret« — Žan Robike: »Umjetnost i ukus revolucije« — Jaša Prodanović: »Hod revolucije« — Jovan Djonović: »Predrevolucionarna Francuska i plodovi revolucije« — Djordje Jovanović: »Humanizam i Francuska revolucija« itd.

Vlasnik i izdavač: »Hrvatska Naklada«, zadruga s o. j., Zagreb, Frankopanska ulica 7. dvor. II. Telefon 22-383. — Odgovorni urednik: Josip Pavičić, Frankopanska ulica 7. — Časopis izlazi mjesečno. — Godišnja pretplata 60 dinara. — Ček. Rn. 46.824. — Štamparija »Grafika«, Zagreb, Gundulićeva ulica 24. — Za štampariju odgovara: Slavko Kovačić, Zagreb, Domjanićeva 9.

V J E S N I K

„HRVATSKE NAKLADE", BROJ 11

PRETPLATNICIMA »IZRAZA«

Sa brojem 11 završujemo prvu godinu »Izraza« pa molimo sve naše pretplatnike, da obnove pretplatu za 1940. godinu. Mi smo ne samo ispunili našu obavezu prema pretplatnicima nego je i čak prekoračili, jer su pretplatnici dobili preko 80 strana teksta više nego što smo bili obvezani. Oni koji su poslali pretplatu za 12 broja, mogu kod obnove pretplate odbiti 5 dinara, koliko je preostalo od pretplate za 1939. godinu. Molimo sve naše pretplatnike, da nam u krugu svojih prijatelja nađu nove pretplatnike, jer što više ćemo imati pretplatnika, to opsežniji i sadržajno bolji će biti »Izraz«.

PRETPLATNIK JE ONAJ, KOJI PLAĆA UNAPRIJED! ZATO NEMOJTE ČEKATI, DA VAS OPOMINJEMO RADI ZAOSTALE PRETPLATE!

POVJERENICIMA »IZRAZA«

Molimo sve naše povjerenike, da nam do izlaska slijedećeg broja pošalju obračun za prvo godište, kako bismo mogli zaključiti račune. Isto tako neka nam jave, koliko komada da im u buduće šaljemo. **Uredno obračunavanje omogućuje redovno izlaženje časopisa, a neuredno obračunavanje znači njegovo kočenje.** Mislimo, da nam barem naši prijatelji ne će praviti smetnje u našem radu.

ČITAONICA »HRVATSKE NAKLADE«

Naša čitaonica je otvorena od 8½ — 12½ sati prije podne i od 3—7 sati poslije podne. U čitaonici držimo preko četrdeset različitih listova i časopisa. Upotreba čitaonice je za naše zadrugare posve besplatna.

NAŠIM DUŽNICIMA ZA KNJIGE

Molimo i ovim putem sve one, koji nam bilo što duguju za knjige, da nam što prije pošalju obračun. Knjige, za koje misle, da neće više moći prodati, neka nam vrate neoštećene natrag. Neka shvate, da i mi moramo da ispunjavamo naše obaveze prema drugima i da ništa u štampariji ne dobivamo badava. Oni, koji bilo iz kojeg razloga ne mogu odmah da se odazovu našem pozivu, neka nam barem odgovore sa par riječi, da se znamo ravnati po tome.

Dr. Ljubomir ŽIVKOVIĆ:

FREUD I GRAĐANSKO DRUŠTVO

Članak Dra Živkovića iz prošlog broja »Izraza« o osnivaču psihoanalize izdali smo posebno kao brušuru u opsegu od 16 strana. Cijena ove brošure je 2 dinara. Molimo sve naše povjerenike kao i knjižare, da nam jave, koliko komada da im šaljemo u komisionu prodaju.

NE ZABORAVITE OBNOVITI PRETPLATU!

NABAVITE NAŠA ODLIČNA I JEFTINA IZDANJA :

Knjiga		Cijena
2	DRUŠTVENI RAZVITAK HRVATA rasprave i eseji sveuč. prof. dra Dinka Tomašića, 124 strane, kartonirano	Din 10.—
3	ODRŽANJE SELJAČKOG POSJEDA, znanstveni rad sveuč. prof. dra Mije Mirkovića, 116 strana, kartonirano .	„ 10.—
4-5	MATI, roman Maksima Gorkog, 378 strana, kartonirano	„ 20.—
7-8	»FLACIUS«, studija dra Mije Mirkovića o jednom zaslužnom Hrvatu XVI. stoljeća, 213 strana, kartonirano . .	„ 20.—
9	IZRAELOV IZLAZAK I DRUGE LEGENDE, novele Augusta Cesarca, 154 strane, kartonirano	„ 10.—
	ZDRAVLJE I DRUŠTVO, socijalno medicin. razmatranja poznatog stručnjaka sveuč. prof. dra Andrije Štampara, 276 str. sa 40 slika (pošt. D 3.--)	„ 35.—
IZDANJA NAŠIH ZADRUGARA:		
	POLETARCI, roman Josipa Pavičića, 173 str., kartonirano	„ 20.—
	KOLIBA U VRBIKU, novele Josipa Pavičića, 128 str., kartonirano . . .	„ 20.—
	ZBORNIK HRVATSKIH SELJAKA II. iz god. 1938., 232 str., broš. Din 10.—, uvezano	„ 15.—

Poštarina za knjigu iznosi Din 1.—; za dvobroj Din 2.—

Za svaku zadružnu knjigu možete nabaviti presvlaku od umjetne kože za Din 12.—

Novac se šalje uplatnicom Poštanske štedionice, koju možete dobiti na svakoj pošti, na čekovni račun broj 46.824

HRVATSKA NAKLADA, ZAGREB

FRANKOPANSKA 7